

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА Митне адміністрування та посередництво

Галузь знань

07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність

072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему **«Митна безпека держави та напрями її вдосконалення»**

здобувача **Тепайкіної Ірини Владиславівни**

(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів **Коломієць Ганна Богданівна**

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ) _____

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри фінансів імені Віктора Федосова: д.е.н.
професор **Буряченко Андрій Євгенович**

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ) _____

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	7
1.1. Концептуальні основи формування системи забезпечення економічної безпеки держави	7
1.2. Митна служба як суб'єкт економічної безпеки держави	20
1.3. Тарифні та нетарифні методи забезпечення митної безпеки держави	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ	35
2.1. Використання індикаторів митної безпеки в оцінюванні фіскально-регулюючого вияву митної політики України	34
2.2. Аналіз практики адміністрування митних платежів у контексті дослідження впливу факторів: правильності визначення митної вартості товарів, країни походження і коу товару	46
2.3. Управління ризиками митної безпеки в умовах міжнародної торгівлі та глобалізації.....	59
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	65
3.1. Зарубіжний досвід державної підтримки митної безпеки в контексті забезпечення економічної безпеки держави	65
3.2. Пріоритетні напрями розвитку митної безпеки України	75
3.3. Напрями вдосконалення митної безпеки в умовах європейської інтеграції.....	79
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сьогодення, коли держава переживає період воєнного стану, пов'язаного з постійними загрозами національній безпеці, відбуваються інтенсивні трансформації в основних сферах життєдіяльності суспільства та діяльності ключових інститутів. Ці зміни торкаються різних аспектів — від економічних до екологічних — і призводять до швидких змін структурних показників національної економіки, безпосередньо впливаючи на безпековий потенціал країни.

Економічна безпека, охоплюючи важливі сфери діяльності, є критичною для виживання держави, особливо у воєнний час. Нехтування питаннями економічної безпеки може призвести до занепаду ключових галузей, банкрутства підприємств та загального підризу системи життєзабезпечення, що становить пряму загрозу суверенітету держави.

Митна політика держави в цей час вимагає вирішення комплексу складних завдань у політичній, економічній, соціальній, і правовій сферах. Погіршення рівня захищеності населення, зростання кількості протиправних дій, які загрожують громадському порядку та безпеці, вимагають посилення зусиль у боротьбі з митними правопорушеннями та контрабандою. Ситуація ускладнюється глобальними викликами, такими як війна з російською федерацією, пандемія COVID-19, і зростаючими протекціоністськими настроями в міжнародній торгівлі.

Ефективність контролю за експортно-імпортними операціями, інтенсифікація заходів проти митних деліктів, формування відповідної фіскальної політики та впровадження механізмів для блокування та нейтралізації загроз стабільності митної системи стають важливими аспектами діяльності в умовах сучасних викликів.

Наукові праці учених таких як О. Бінька, І. Бережнюк, А. Бидик, Н. Гавловська, М. Губа, О. Гребельник, Є. Додін, Я. Жаліло, О. Єгоров, І. Іващук, М. Каленський, І. Квеліашвілі, О. Комаров, В. Наumenко, К. Новікова, Н. Осадча, П. Пашко, Є. Рудніченко, О. Сенчагов, А. Стельмащук, А. Точилін, С. Юрій та інших

заслужують визнання за їх внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів моніторингу та забезпечення митної безпеки. Їх роботи вносять значний вклад у наукове розуміння цієї сфери.

Проте, незважаючи на їх науковий вклад, результати досліджень ще не в повній мірі відповідають потребам реального обґрунтування компонентного складу митної безпеки. Це стає особливо актуальним у контексті сучасних ризиків і викликів, які мають як глобальний, так і національний масштаби.

У сучасних умовах, коли міжнародні відносини та економіка змінюються динамічно, необхідно враховувати нові загрози та виклики, що постають перед національною безпекою. Це вимагає адаптації наукових підходів та методів до швидко змінювального середовища, щоб забезпечити ефективнішу реакцію митної системи на потенційні загрози та забезпечити стабільність і безпеку на національному рівні.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження визначено встановлення сутності і змісту, форм і методів забезпечення митної безпеки в системі економічної безпеки держави та розробка рекомендацій щодо її вдосконалення.

Враховуючи вказану мету дослідження, сформульовано наступні **завдання**:

- визначити концептуальні основи формування системи забезпечення економічної безпеки держави;
- розкрити роль митної служби як суб'єкта економічної безпеки держави;
- визначити тарифні та нетарифні інструменти забезпечення митної безпеки держави;
- на основі використання індикаторів митної безпеки оцінити фінансово-регулюючий вплив митної політики України;
- провести аналіз практики адміністрування митних платежів у контексті дослідження впливу факторів: правильності визначення митної вартості товарів, країни походження і коду товару;
- дослідити управління митними ризиками в умовах геополітичних загроз;

- розкрити зарубіжний досвід державної підтримки митної безпеки в контексті забезпечення економічної безпеки держави;
- визначити пріоритетні напрями розвитку митної безпеки України;
- визначити напрями вдосконалення митної безпеки в умовах європейської інтеграції.

Об’єкт дослідження – митна безпека України.

Предмет дослідження - форми і методи забезпечення митної безпеки в системі економічної безпеки держави та розробка рекомендацій щодо її вдосконалення

Методи дослідження. Дослідження питань митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) спирається на теоретико-методологічний фундамент, який включає наукові праці відомих дослідників у даній галузі. Методологічну основу роботи складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Зокрема, абстрактно-логічний метод використовується для аналізу фахової літератури, теоретичного узагальнення та формування висновків щодо сутності митної безпеки і напрямків її удосконалення. Метод декомпозиції застосовується для розкриття мети дослідження і формулювання завдань. Методи аналізу та синтезу дозволяють вивчити рівень митної безпеки в Україні.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Теоретична значущість отриманих результатів полягає в узагальненні практики Держмитслужби України у сфері митної безпеки, а методична значущість – у розробці рекомендацій щодо її вдосконалення. Практичне значення роботи виражається у зміцненні митної безпеки, що сприятиме забезпеченню економічної стабільності держави.

Інформаційна база дослідження включає офіційні дані з Держмитслужби України, Міністерства фінансів України, а також наукові дослідження та публікації, що стосуються досліджуваної проблематики, забезпечуючи надійну та актуальну інформаційну підтримку аналізу.

Апробація матеріалів кваліфікаційної магістерської роботи. Матеріали магістерської роботи були представлені на Міжнародній науково-практичній

конференції «Сучасні питання економіки та фінансів: глобальні виклики та тренди», що відбулася 7 листопада 2024 року. Тези опубліковані на тему «Митна безпека як складова економічної безпеки України».

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Концептуальні основи формування системи забезпечення економічної безпеки держави

Термінологія "безпека" походить з грецької мови і означає здатність контролювати ситуацію таким чином, що можна вважати стан суб'єкта відповідним, коли зміни його характеристик та параметрів через непередбачені обставини залишаються незначними або ефективно контролюються [24, с. 458].

Що стосується "економічної безпеки", це поняття має численні аспекти і важливе значення у всіх критично важливих областях національної економіки. Економічна безпека є ключовою складовою, основою та матеріальним фундаментом [28, с. 187]. Існує багато наукових інтерпретацій "економічної безпеки" від різноманітних галузевих та наукових шкіл. Наприклад, О. Власюк вважає, що економічна безпека повинна аналізуватися як складна поліструктурна дисципліна, подібно до безпеки в екологічних, біологічних, технічних системах і визначає "життєздатність" соціально-економічних систем різного рівня [12, с. 45]. Також, М. Єрмошенко визначає структуру економічної безпеки держави, включаючи фінансову, внутрішньо-економічну та зовнішньоекономічну складові [18, с. 24–32].

З огляду на зміни в міжнародному політичному та економічному контексті, С. Пирожков підкреслює, що економічна безпека визначається як набір умов, які дозволяють країнам захищати свої економічні інтереси, задовольняти потреби суспільства та держави в довгостроковій перспективі, сприяти інноваціям для стабільного розвитку економіки, протидіяти зовнішнім економічним загрозам та

використовувати національні конкурентні переваги на міжнародному рівні [42, с. 14].

Теоретичні підходи про проблеми економічної безпеки, розроблені іноземними вченими, базуються на концепціях, що мають багато спільного з підходами, застосованими в національній науці (Додатки А, Б). Основними аспектами є розгляд економічної безпеки як питання конкурентоспроможності, умови стабільності економіки, вирішення проблем з нелегальними видами діяльності, а також міжнародні аспекти безпеки країни та умови для ефективного провадження урядом економічної політики [52, с. 98].

Погоджуючись із думкою І. Яковюк та А. Туренко, вважається, що економічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки [55, с. 11]. Вона виконує важливі функції у системі національної безпеки, несе вагоме функціональне значення і є основою національного суверенітету, забезпечуючи можливості для підтримки інших видів безпеки, таких як військова, технічна, продовольча та екологічна безпека [47, с. 17]. З точки зору юридичних наук, економічна безпека визначається як система правовідносин, які виникають в процесі забезпечення державними органами захищеності національної економіки [32, с. 7].

Економічна безпека включає в себе комплексні аспекти, серед яких основними є стан суспільних відносин, підпорядкованих правовому регулюванню, і стан законодавства, що управляє економічними відносинами. Перший аспект охоплює поведінку суб'єктів права у сфері виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних і духовних благ, яка має відповідати встановленим правовим нормам. Другий аспект визначається відповідністю законодавства вимогам економічної безпеки, гарантуючи, що регулятивна база сприяє стабільності та захисту економічних відносин [28, с. 186].

Ці два складових елементи формують загальне розуміння економічної безпеки, але жодне з цих трактувань не можна вважати абсолютно універсальним. Кожне з визначень містить значущі елементи, які відіграють важливу роль в науковому дослідженні цієї категорії, підкреслюючи важливість окремих аспектів

економічної безпеки. Це, в свою чергу, сприяє формуванню різноманітних наукових підходів, які, хоч і мають багато спільного, все ж таки представляють різні перспективи щодо розуміння цієї багатогранної теми.

Диверсифікація методологічних підходів є ключовою для прогресу в економічній науці, адже вона відкриває можливості для глибшого аналізу та кращого розуміння процесів, які впливають на економічну безпеку в широкому розумінні. Економічна безпека відіграє вагомий роль у забезпеченні стабільності та добробуту держави, охороняючи національні інтереси та сприяючи стійкому розвитку. У цьому аспекті вона служить фундаментом для всебічної національної безпеки, забезпечуючи захист проти внутрішніх та зовнішніх загроз. Структура економічної безпеки є складною та містить декілька ключових компонентів, кожен із яких є важливим для стабільності та процвітання національної економіки.

Один з цих компонентів — економічна незалежність, яка у контексті глобалізації вимагає реалістичного підходу через міжнародну взаємозалежність економік. Вона передбачає контроль держави над національними ресурсами, досягнення ефективності у виробництві та якості продукції, що забезпечує конкурентоспроможність та активну участь у світовій економіці.

Другий ключовий елемент — це стабільність та стійкість національної економіки, яка включає захист власності, створення умов для підприємництва, протидію злочинним втручанням в економіку та запобігання великим розривам у доходах, що може викликати соціальні негаразди.

Третій важливий компонент — здатність до саморозвитку та інновацій, що набуває особливої значущості в умовах швидкої динаміки сучасності. Він охоплює стимулювання інвестицій, інновацій, модернізацію виробництва та підвищення кваліфікації та культурного рівня працівників, що є необхідним для забезпечення стабільності та здатності економіки до самозбереження [24, с. 461].

Отже, забезпечення економічної безпеки держави вимагає цілісного та мультидисциплінарного підходу, який включає управління економічними, соціальними та технічними аспектами національної діяльності. Цей підхід

спрямований на стійкий розвиток та ефективний захист країни від зовнішніх та внутрішніх загроз, що можуть підірвати її економічну стабільність.

Під терміном "економічна безпека" слід розуміти стан, за якого економічна сфера держави, її критична інфраструктура та національні економічні інтереси забезпечені від впливу різноманітних зовнішніх і внутрішніх загроз. Ці загрози можуть включати економічні санкції, кібератаки, фінансові кризи, а також інші виклики, які можуть дестабілізувати національну економіку.

Для забезпечення економічної безпеки використовується комплекс нормативно-правових заходів. Це може включати створення законодавчих рамок, які регулюють економічну діяльність, захист прав власності, а також механізми, що забезпечують прозорість і відкритість у фінансових операціях та державних закупівлях. Правова структура також має включати санкції для протидії корупції, економічному шахрайству та іншим зловживанням, які можуть підірвати економічну стабільність.

Організаційно-інституційні заходи включають створення та підтримку інститутів, що займаються розвитком та впровадженням політик у сфері економічної безпеки. Це може охоплювати фінансові регулятори, інституції розвитку та інші урядові агенції, які забезпечують координацію та виконання політик, направлених на підтримку економічної стабільності та зростання.

Технічні та технологічні заходи передбачають використання сучасних технологій для захисту економічних активів країни. Це може включати розвиток кібербезпеки, захист інформаційних систем, модернізацію технологічних процесів в промисловості та впровадження інновацій у ключові галузі економіки.

Інноваційно-інвестиційні заходи спрямовані на підтримку досліджень та розвитку нових технологій, що можуть підвищити ефективність і конкурентоспроможність національної економіки. Інвестиції в науку та технології є життєво важливими для створення нових продуктів, покращення виробничих процесів та забезпечення довгострокового розвитку.

Митна безпека, яка є частиною загальної стратегії економічної безпеки, забезпечує захист національних економічних інтересів шляхом контролю за

переміщенням товарів через кордон. Це включає запобігання контрабанді, нелегальній торгівлі, а також захист від ввозу товарів, що можуть шкодити національній економіці або безпеці країни.

Розглядаючи теоретичне обґрунтування економічної безпеки, варто відзначити, що кінець XX століття та початок XXI століття ознаменувались глибокими глобалізаційними змінами, які внесли як загострення існуючих, так і появу нових загроз для безпеки та стабільності на міжнародній та національній арені. Ці зміни вимагають переосмислення концептуальних положень стратегій економічного розвитку, включаючи як країни економічного авангарду, так і країни, що знаходяться на економічній периферії. Важливо знайти відповідні інструменти, що відповідають сучасним реаліям для захисту національних інтересів у рамках обраної парадигми економічної безпеки, визначаючи при цьому ієрархію цілей, сфер діяльності та ключові компоненти, що забезпечують її [50, с. 26].

Історія вивчення та розвитку доктрини економічної безпеки держави має глибокі коріння, що свідчить про багатовіковий інтерес до цього питання. Вона почалася з визначення та аналізу ключових факторів, які перешкоджають економічному розвитку країн та розроблення відповідних заходів для їх нейтралізації та захисту від потенційних загроз. Протягом більш ніж двохсот років у дослідженнях можна виділити кілька домінуючих парадигм, кожна з яких відображає еволюцію поглядів на економічну безпеку.

Камералістика, кейнсіанство, неокласична теорія, інституціоналізм, радикальний підхід та неоінституціоналізм становили основу для розуміння та формування політики економічної безпеки у різних історичних періодах. Класична ліберальна парадигма, заснована на ідеях Адама Сміта, яка заперечувала наявність національних економічних інтересів, зазнала критики з боку Фрідріха Ліста — видатного представника камералістики. Ліст аргументував свої погляди на потребу захисту національних економічних інтересів, зокрема акцентуючи на важливості захисту від зовнішньоекономічних загроз. Його аргументація підкреслювала, що вільна торгівля може призвести до подальшого відставання слабших країн, сприяючи лідерству економічно розвинутіших країн.

Ці теоретичні постулати камералістики стали основою економічної політики багатьох країн, зокрема Німеччини, США та Росії, на рубежі XIX та XX століть, сприяючи їхньому лідерству у світовому масштабі. Але внутрішні економічні кризи, такі як безробіття та перевиробництво, які викликали економічні депресії, виявили потребу в іншому підході до економічної безпеки. Так, в середині 20-го століття, кейнсіанська парадигма "національної економічної безпеки" стала домінантною, оскільки вона запропонувала новий підхід до управління національною економікою, що акцентувала на активному втручанні держави в економічні процеси [50, с. 47].

Зсув акцентів у кейнсіанській парадигмі, викликаний зміною ієрархії загроз національній економічній безпеці, відобразився у розвитку неокласичної парадигми. Основні пріоритети неокласичної моделі орієнтовані на підтримку високих темпів економічного розвитку через стримування інфляції, підтримку конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг на міжнародному ринку. Одним із фундаментальних аспектів визначення економічної безпеки в рамках кейнсіанської та неокласичної парадигм стало акцентування на значенні правозахисної системи, ефективній фіскальній політиці та необхідності вживання принципових заходів для протидії соціальним і економічним правопорушенням, зокрема, підвищення ролі контрольних і профілактичних механізмів.

Падіння Радянського Союзу та супутні трансформаційні зміни у країнах колишнього соціалістичного блоку спричинили глобальні зміни в економічному ландшафті світу, спровокувавши диференціацію країн за економічними, соціальними та цивілізаційними ознаками. Ці зміни стали предметом дослідження ліворадикальних теорій світового розвитку, представники яких вказували на обмежувальний вплив норм та "правил гри" розвинутих країн на розвиток країн, які опинилися на периферії світової економіки.

Також інституціональна та неоінституціональна парадигми, подібно до кейнсіанської, звертають увагу на внутрішні загрози, що виникають через дію існуючих інститутів, надмірну та неефективну регуляцію, адміністративні бар'єри, високий рівень корупції, а також недостатню результативність механізмів

контролю і запобігання економічних злочинів і тіньової економіки. Ці фактори, в сукупності, формують основні перешкоди для досягнення національних інтересів країн, які перебувають у стані перехідної економіки [50, с. 52].

Аналіз еволюції поняття економічної безпеки держави виявляє критичну важливість ідентифікації типів загроз та оцінювання потенційних ризиків різного характеру — правового, економічного, політичного та адміністративного. Розуміння цих аспектів є фундаментом для розробки ефективних стратегій, спрямованих на попередження та нейтралізацію потенційних загроз. Особливо в Україні, де останні десятиліття характеризуються серйозними викликами, включаючи зовнішні цивілізаційні загрози.

Спад у економіці спричинив втрату конкурентоспроможності України на міжнародних ринках. Обмежені можливості для відновлення економіки після тривалої рецесії, обумовлені існуючою моделлю розвитку, є серйозною проблемою. Додатковий тиск створює зростання державного боргу та обмежені можливості внутрішнього фінансування розвитку, що підкреслює проблеми економічної стійкості. Інфляція, дисбаланс внутрішнього товарного ринку та імпортна експансія через залежність від імпорту підсилюють економічну вразливість країни.

Події 2013-2016 років, включаючи анексію Криму та гібридну військову агресію на Сході України, спричинили великі втрати для економічної цілісності держави. Ці події значно посилили макроекономічну нестабільність та погіршили соціально-економічну динаміку країни. Відповідь на ці виклики вимагає від держави розробки відповідних програм протидії та адаптації до внутрішніх та зовнішніх умов.

Закон України "Про національну безпеку України", прийнятий 21 червня 2018 року, є важливим кроком у зміцненні національної безпеки, підтримці демократичного розвитку, забезпеченні безпечних умов життєдіяльності та добробуту громадян. Цей законодавчий акт створює міцний правовий фундамент для захисту державного суверенітету та сприяє зміцненню захисту економічних інтересів країни.

Національні інтереси, визначені в законі, охоплюють критично важливі аспекти суспільства та держави, відіграючи ключову роль у формуванні політики безпеки. Оновлення правової бази відображає розуміння необхідності адаптації до сучасних реалій, включаючи захист від зовнішніх впливів та внутрішніх небезпек.

Закон акцентує увагу на комплексному підході до всіх аспектів національної безпеки, включаючи військову, економічну, соціальну, екологічну та інформаційну. Особлива увага приділяється модернізації інституцій та процедур для надійного захисту національних інтересів.

Серед ключових напрямків закону — підсилення митної безпеки, яка є частиною економічної стабільності. Це включає заходи проти нелегального переміщення товарів, контрабанди та інших трансграничних правопорушень, вимагаючи тісної співпраці з міжнародними партнерами та застосування передових технологій для моніторингу та контролю.

Закон також висвітлює важливість розвитку кібербезпеки як складової інформаційної стабільності. Це означає захист критичної інфраструктури та персональних даних громадян від кібератак і є частиною ширшої стратегії захисту інформаційного простору.

Таким чином, Закон "Про національну безпеку України" став важливим кроком у формуванні правової та інституційної основи для відповіді на сучасні виклики, закладаючи основу для подальшого розвитку стратегій безпеки у різних сферах [50, с. 55].

Аналіз поняття "митна безпека" вимагає детального розуміння загальної сутності "безпеки". За визначенням з «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (редакція В. Бусела), "безпека" означає стан, у якому відсутні загрози для об'єкта чи суб'єкта. Такий підхід підкреслює, що основними елементами теоретичного обґрунтування безпеки є поняття "загроза" і "ризик". Загроза вказує на потенційну небезпеку, яка може призвести до негативних наслідків, тоді як ризик оцінює ймовірність настання таких наслідків і їх вплив. Це розуміння стає фундаментом для аналізу та розробки заходів у сфері митної

безпеки, які включають стратегії мінімізації ризиків і підвищення захищеності економіки.

Така комплексна та глибока розробка стратегій забезпечення національної безпеки має велике значення для зміцнення державності та забезпечення стабільності та прогресу України у сучасних умовах глобалізації та регіональних конфліктів.

У сфері економічної безпеки кожна складова несе певні ризики та загрози, які можуть мати різний характер і прояв. У митній діяльності, наприклад, загрози класифікуються як внутрішні та зовнішні, реальні та потенційні, і охоплюють широкий спектр ризиків — від надзвичайних ситуацій до кризових явищ у національній чи світовій економіці, включно з протекціоністськими заходами торговельних партнерів та залежністю від стану міжнародних ринків певних ресурсів.

М. М. Левко запропонував детальну класифікацію ризиків у митній сфері, яка виходить за рамки простої територіальної або джерельної атрибуції загроз. Він виділив наступні основні характеристики ризиків:

1. Рівень виникнення ризиків включає: мікрорівень (суб'єкти господарювання), галузеві, міжгалузеві, регіональні, державні та глобальні ризики.
2. Сфера походження вказує на соціально-політичні, адміністративно-законодавчі, виробничі, комерційні, фінансові, природноєкологічні, демографічні, та геополітичні джерела ризиків.
3. Причина виникнення включає невизначеність, недоінформованість, суб'єктивність.
4. Ступінь обґрунтованості ділить ризики на обґрунтовані, частково обґрунтовані та авантюрні.
5. Систематичність відрізняє систематичні від несистематичних (унікальних) ризиків.
6. Допустимість ризиків оцінюється як прийнятні, критичні та катастрофічні.

7. Адекватність часу прийняття рішення розділяє ризики на попереджувальні, поточні та запізнілі.

8. Кількість осіб, на яких впливають ризики, може бути індивідуальною або колективною.

9. Характер дії визначає динамічні або статичні ризики.

10. Можливий результат класифікує ризики як чисті та спекулятивні.

11. Об'єктивність розділяє ризики на об'єктивні та суб'єктивні.

12. Прогнозованість диференціює передбачувані та непередбачувані ризики.

13. Очевидність визначає явні та латентні ризики.

Ця класифікація забезпечує комплексний підхід до ідентифікації та управління ризиками, дозволяючи адаптувати стратегії безпеки до широкого спектра потенційних загроз, з якими може зіткнутися держава в сучасних умовах [27].

Враховуючи наявність військових дій на території України, визначення та класифікація митних ризиків вимагає особливої уваги до військових та невійськових аспектів. Військові загрози мають безпосередній вплив на митну безпеку країни, адже конфлікт може призвести до перешкод у митному регулюванні, ускладнення логістики та зростання контрабанди та інших порушень. Відповідно, нова класифікація ризиків на основі характеру походження дозволить ефективніше оцінювати і мінімізувати такі загрози, адаптуючи митну політику до воєнного стану.

Впровадження класифікаційної ознаки, що розрізняє митні ризики на військові та невійськові, допоможе забезпечити чіткішу оцінку ризиків, які впливають на митну діяльність. Це, у свою чергу, сприятиме розробці більш цілеспрямованих стратегій щодо запобігання та реагування на загрози, спричинені воєнними діями, та врахуванню їхнього потенційного впливу на національну економіку.

В контексті митної безпеки, згідно з Митним кодексом України, об'єктом захисту є митні інтереси держави, які мають критичне значення для забезпечення

законності та порядку у митних справах. Ці інтереси включають захист економіки від нелегальної діяльності, такої як контрабанда та інші порушення митних правил, а також захист економічних інтересів країни на міжнародній арені. Законодавче регулювання цих аспектів формує міцну правову основу, яка дозволяє митним органам ефективно втілювати заходи, спрямовані на підтримку стабільності та безпеки в рамках зовнішньоекономічної діяльності.

Таке глибоке розуміння митної безпеки дозволяє Україні розробляти та впроваджувати комплексні заходи в сфері митного регулювання, що є особливо важливим у світлі постійних економічних та політичних викликів. Це не тільки сприяє захисту від зовнішніх втручань та внутрішніх порушень, але й активно підтримує національну економіку та сприяє зростанню суспільного добробуту. Митна безпека виступає як фундаментальний компонент національної безпеки, охороняючи економічне середовище України від можливих загроз та забезпечуючи розвиток в умовах глобалізації [21, с. 163].

Розуміння митної безпеки як захисту митних інтересів України, що відповідає національним інтересам, є ключовим у формуванні митної політики та її виконанні. Митний кодекс України підкреслює важливість реалізації цих інтересів через діяльність державної митної служби, забезпечуючи таким чином цілісність митного регулювання і контролю. Ця діяльність включає не тільки контроль та оформлення товарів, які перетинають митний кордон, але й застосування тарифних та нетарифних заходів регулювання, справляння митних платежів, забезпечення обміну митною інформацією, а також боротьбу з контрабандою і порушеннями митних правил.

Ефективне виконання цих завдань сприяє зміцненню економічної стабільності України та підтримці законності в межах держави. Державна митна справа є комплексним інструментом, який допомагає Україні захищати свої економічні інтереси на міжнародній арені та внутрішньому ринку.

Також, з огляду на військові дії на сході України, особлива увага до митної безпеки повинна бути спрямована на протидію ризикам військового походження, що можуть впливати на митну інфраструктуру, митне регулювання та загальну

безпеку в митній сфері. Впровадження цієї нової класифікаційної ознаки дозволить точніше відрізняти звичайні економічні та техногенні ризики від тих, що пов'язані з воєнним станом, що сприятиме кращій підготовці та реагуванню на загрози, характерні для військових конфліктів.

Комплексна і вдосконалена підготовка та здатність адаптувати митну політику до швидкозмінних умов є критично важливими для гарантування економічного суверенітету та зміцнення національної безпеки України [4].

З урахуванням важливості митної безпеки у забезпеченні національних інтересів України, можна виокремити кілька ключових сфер, які безпосередньо захищаються через митні механізми. В першу чергу, митна безпека спрямована на захист економічної безпеки країни, що включає стабілізацію внутрішнього ринку через регулювання імпорту та експорту товарів. Це сприяє забезпеченню вітчизняних виробників та обмеженню впливу недобросовісного імпорту, який може підривати місцеве виробництво.

Також митна безпека відіграє ключову роль у захисті зовнішньоекономічних інтересів держави. Через митні тарифи та нетарифні заходи регулювання, Україна захищає свої ринки від надмірного імпорту, що може завдавати шкоди місцевому виробництву та спотворювати конкурентні умови (Додаток В).

Враховуючи наявний військовий конфлікт, митна безпека також включає заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки. Це передбачає контроль за переміщенням товарів, які можуть бути використані для військових потреб, а також запобігання нелегальному ввезенню зброї та інших небезпечних матеріалів через кордон.

Митна безпека відіграє вирішальну роль у захисті національних інтересів України, сприяючи стабільності та розвитку національної економіки. Вона включає комплекс заходів для захисту від зовнішніх та внутрішніх викликів, а також підтримки законності та порядку в митній сфері. Ці заходи допомагають відстоювати економічні інтереси країни, забезпечуючи безпечне та регульоване середовище для міжнародної торгівлі та взаємодії.

Трактування митної безпеки, запропоноване у наукових роботах Н. І. Гавловської, О. В. Осадчук та Є. М. Рудніченко, глибоко розкриває її багатогранність. Вони визначають митну безпеку як «комплекс ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави з захисту інтересів народу та держави у митній сфері» [14, с. 53]. Таке визначення вказує на важливість системного підходу, де забезпечення безпеки вимагає інтеграції різних аспектів державної діяльності. Цей підхід не тільки сприяє захисту від негативних впливів, але й створює умови для розвитку митних процедур та політик, що відповідають сучасним вимогам міжнародної торгівлі та економічної безпеки.

Гавловська, Осадчук та Рудніченко також наголошують на значенні злагодженої роботи між різними рівнями влади та суспільства для формування ефективного митного режиму. Це включає розробку та впровадження нормативно-правових актів, які регулюють митну діяльність, встановлення контролю за дотриманням митних правил, а також впровадження сучасних технологічних рішень для моніторингу та управління митними процесами. Їх дослідження підкреслює, що успішне забезпечення митної безпеки залежить не тільки від ефективності правових та економічних інструментів, а й від політичної волі та здатності суспільства адаптуватися до викликів глобалізованого світу (Додаток Д).

Механізм забезпечення митної безпеки, як визначено дослідниками, включає в себе взаємопов'язані і цілеспрямовані інституційні, організаційні, правові та координаційні методи і інструменти. Ці методи та інструменти, засновані на чинному законодавстві та стратегіях національної безпеки, реалізуються через митний контроль, що включає діяльність законодавчих і виконавчих органів влади, які відповідають за реалізацію митної політики, а також інститути громадянського суспільства і незалежні громадські організації. Ця сукупність заходів спрямована на виявлення, прогнозування, запобігання та нейтралізацію ймовірних і реальних ризиків та загроз, а також захист митних інтересів держави і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Такий комплексний підхід відображає стратегічну роль митної безпеки в забезпеченні стабільності та розвитку національної економіки, а також її

важливість у захисті державних і громадянських інтересів в умовах глобалізації та зростаючих міжнародних викликів.

1.2 Митна служба як суб'єкт економічної безпеки держави

Митна безпека України є динамічним процесом, який активно адаптується до постійно змінюваних умов міжнародного економічного та політичного середовища. Ця адаптація необхідна для інтеграції України в глобальний економічний простір, що вимагає від національної митної системи не лише дотримання міжнародних стандартів, але й гармонізації з митними інститутами інших країн, що становлять важливу частину інституційної основи митної безпеки (рис. 1.1) [21, с. 162].

Згідно ст. 543 Митного кодексу України, нормативно-правова основа визначає юридичні рамки державної політики в митній сфері [1], що має критичне значення для ефективного функціонування митної безпеки. Ці рамки визначають права та обов'язки митних органів, а також встановлюють процедури для реалізації митних операцій, що є основою для забезпечення законності та порядку у митній сфері.

Діяльність Державної митної служби України, яка виступає як центральний орган у впровадженні митних процедур, підкреслює значення її ролі в адаптації до зростаючих вимог у контексті глобалізації. Завдання перед митними органами зросли через ускладнення міжнародних зв'язків та нестабільну економічну та політичну ситуацію в країні, що вимагає гнучкості, швидкості реагування та вдосконалення митних механізмів для забезпечення стабільності та захисту національних інтересів.

Отже, забезпечення митної безпеки в Україні є багатогранним процесом, який включає постійне оновлення законодавчої бази, розвиток інституціональної

структури та адаптацію до мінливих міжнародних умов, все з метою підтримання ефективної і безпечної митної діяльності в умовах сучасної глобальної економіки.

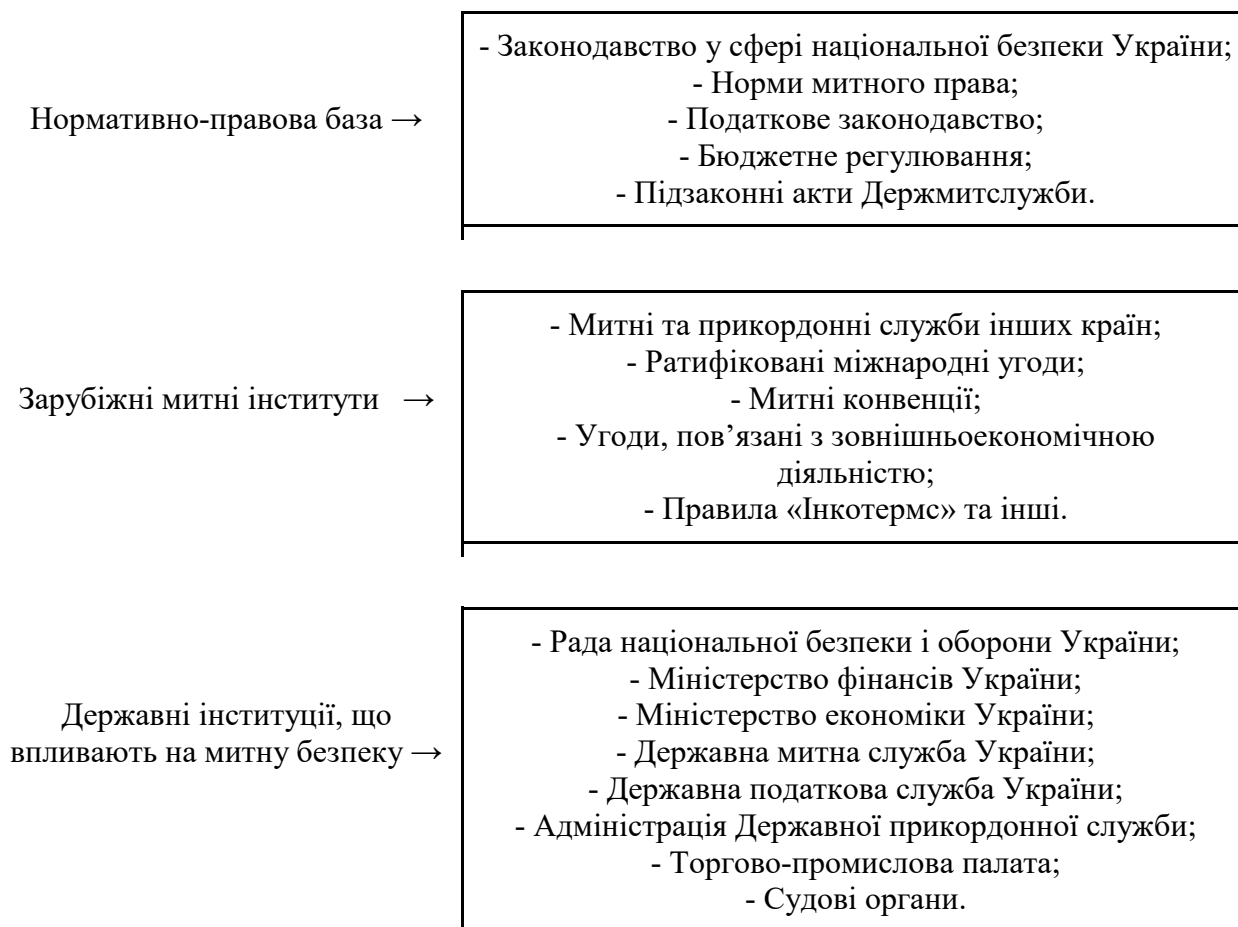

Рисунок 1.1 - Інституційний базис забезпечення митної безпеки України

Джерело: розроблено автором на основі [44]

Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України відіграють важливу роль у забезпеченні стратегічного керівництва та координації в сфері митної безпеки. Ці ключові установи беруть на себе відповідальність за формування митної політики, розробку реформ, спрямованих на вдосконалення митного регулювання та оптимізацію адміністрування митних платежів. Це не лише сприяє поліпшенню ефективності митної системи, але й підтримує стабільність в умовах міжнародної взаємодії.

Митна безпека України реалізується через комплекс заходів і інструментів, які адаптовані до зовнішніх та внутрішніх викликів. Це забезпечує захист національних інтересів в умовах глобалізації, що є ключовим для підтримки

стабільності та розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Згідно зі статтею 544 Митного кодексу України, основні завдання митних органів включають сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення безпеки суспільства та захисту митних інтересів держави [1].

Ключовим аспектом митної політики є розвиток міжнародного співробітництва. Митні органи України ефективно використовують міждержавні та міжвідомчі угоди для забезпечення взаємодопомоги у митних питаннях. Вони уклали понад 40 двосторонніх угод та понад 70 міжвідомчих угод з митними адміністраціями інших країн, що сприяє обміну інформацією, необхідному для ефективного протидії контрабанді та порушенням митного законодавства [38]. Ці угоди є фундаментальними для попередження та розслідування митних порушень, встановлюючи тісну співпрацю з міжнародними партнерами, що є критично важливим для забезпечення глобальної безпеки та стабільності.

Державна митна служба України функціонує як центральний орган виконавчої влади, підпорядкований Кабінету Міністрів України та координований через Міністерство фінансів. Організація відповідає за втілення державної митної політики та заходів боротьби з правопорушеннями у митній сфері, сприяючи розробці нових митних регуляцій та контролю за дотриманням митних норм.

Діяльність Держмитслужби спрямована на забезпечення ефективної контрольної системи на кордоні, що підтримує легальну торгівлю та запобігає економічним злочинам, таким як контрабанда. Реалізація політики митної служби має на меті зміцнення відповідності України до міжнародних митних процесів, підвищуючи економічну конкурентоспроможність країни на міжнародному рівні. Це сприяє зростанню міжнародної торгівлі та вдосконаленню митного регулювання, створюючи стабільну базу для економічної безпеки України.

Діяльність Державної митної служби України стоїть у центрі впровадження державної митної політики, ефективного управління митними платежами, боротьби з правопорушеннями та сприяння міжнародному співробітництву в рамках митної діяльності. Механізми та структури, які вона використовує, є

фундаментальними для підтримки стабільності та безпеки національної економіки в умовах глобалізації.

Основні завдання Держмитслужби включають забезпечення виконання державної митної політики, яка охоплює захист митних інтересів України та забезпечення митної безпеки. Вона створює сприятливі умови для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та підтримує баланс між митним контролем та спрощенням процедур для законної торгівлі. Важливою частиною її діяльності є також реалізація заходів проти правопорушень у митній сфері, зокрема протидія контрабанді та іншим порушенням митного законодавства.

Держмитслужба відповідає за дотримання законодавчих вимог у сфері митної діяльності, контролюючи переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Вона також вживає заходів для захисту прав інтелектуальної власності та організовує діяльність, спрямовану на розслідування порушень митних правил. Ці заходи включають контроль під час проваджень і активну протидію контрабанді на території України, сприяючи тим самим зміцненню митного законодавства та покращенню безпеки згідно з національними та міжнародними стандартами.

Забезпечення наповнення Державного бюджету України є одним з ключових завдань митних органів, визначених як частина їх фіскальної функції. Рівень митної безпеки часто оцінюється через динаміку надходжень від митних платежів, що є важливим не лише для фінансового внеску в економіку, але й як засіб захисту національних економічних інтересів в сферах зовнішньоекономічної діяльності та фінансів.

Окрім здійснення фіскальних функцій, митні органи виконують важливі завдання у рамках митної безпеки, що полягають у виявленні, розпізнаванні та нейтралізації різних загроз. Ці завдання вимагають від митних органів здійснення не тільки правозастосовних, але й правоохоронних функцій, що спрямовані на забезпечення національної безпеки та захисту економіки країни від незаконного ввезення товарів і наркотичних речовин, а також від інших митних правопорушень.

Значний вплив на підвищення ефективності митного контролю має система управління ризиками, яка була впроваджена в митну систему України з 2005 року. Процес становлення та розвитку цієї системи продовжувався з 2005 по 2012 рік, включаючи в себе численні законодавчі ініціативи, які спрямовані на регламентацію використання сучасних підходів до митного контролю. Особливе значення мало приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у 2006 році, що дозволило Україні інтегруватися в світову митну спільноту та використовувати міжнародні стандарти в своїй діяльності. Прийняття нової редакції Митного кодексу України у 2012 році забезпечило правову основу для подальшого розвитку системи управління ризиками та її адаптації до сучасних вимог митного контролю.

Інтеграція ІТ-тенденцій відіграла ключову роль у вдосконаленні системи управління ризиками. Завдяки застосуванню передових технологій та інформаційних систем, Державна митна служба України змогла значно підвищити швидкість обробки даних, точність ідентифікації потенційних ризиків та ефективність заходів протидії митним правопорушенням. Ці нововведення не тільки сприяли оптимізації митного контролю, але й забезпечили більшу прозорість і відкритість у взаємодії з бізнес-спільнотою та міжнародними партнерами [50, с. 112].

З періоду 2006 по 2023 рік в Україні було запроваджено шість модулів автоматизованої системи митного оформлення, які значно оптимізували процес аналізу та оцінки ризиків. Ці модулі автоматизують обробку даних з митних декларацій для товарів і транспортних засобів, що перетинають кордон через автомобільні та залізничні пункти пропуску, а також загальні декларації прибуття. Вони також використовуються для оформлення за процедурою спільного транзиту (NCTS) та при обробці міжнародних поштових та експрес-відправлень.

Сучасна система управління ризиками, яка впроваджена у діяльність митниці, здатна щодня обробляти до 10 тисяч митних декларацій і до 11 тисяч переміщень комерційних транспортних засобів. Вона включає понад 100 електронних профілів ризику, які використовують складні алгоритми для

автоматизованих перевірок на основі понад 100 тисяч комбінацій індикаторів ризику, що враховують різноманітні регіональні та місцеві особливості.

Інформація для системи управління ризиками збирається з різних джерел, включаючи дані від Державної податкової служби України, Державної прикордонної служби України, а також митних адміністрацій інших країн. Ця інтеграція забезпечує Держмитслужбі змогу оперативно відстежувати та реагувати на постійні зміни в ризиках порушення митного законодавства, що робить систему надзвичайно ефективною в сучасних умовах [38].

У 2023 році Державна митна служба України ввела в експлуатацію новий функціональний модуль автоматизованої системи митного оформлення. Цей модуль спрямований на обробку попередньої інформації про міжнародні поштові та експрес-відправлення (МПВ та МЕВ) і забезпечує можливість безпосереднього декларування цих відправлень. Він дозволяє проводити автоматизований аналіз і оцінку ризиків, використовуючи сучасні інструменти управління ризиками [38].

Автоматизовані перевірки включають контроль за дотриманням санкційних обмежень, достовірність декларування товарів з вартістю до 150 євро, вагові характеристики харчових продуктів, а також загальні описи товарів. Крім того, система перевіряє достовірність інформації про відправників та наявність зафіксованих порушень з їхнього боку або з боку одержувачів [38].

Оскільки цей напрямок контролю є відносно новим, алгоритми перевірки інформації про МПВ та МЕВ постійно оновлюються та вдосконалюються. Ведеться активна робота з поштовими операторами та експрес-перевізниками, щоб забезпечити надходження від них повної, якісної та достовірної інформації. Ці заходи сприяють підвищенню точності митного контролю і зменшенню ризиків, пов'язаних із митним оформленням відправлень, зміцнюючи тим самим загальну безпеку і ефективність митних операцій.

Діяльність митних органів України спрямована на захист економічних інтересів держави, де основним викликом є боротьба з порушеннями митних правил та контрабандою. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності повинні дотримуватися встановлених норм для переміщення товарів через митний кордон

України. Однак, деякі з них намагаються обійти процедури митного контролю та оформлення, щоб уникнути сплати податків і зборів, що негативно впливає на державний бюджет та економічну стабільність [38].

Крім того, проблема корупції у митних інституціях тісно пов'язана з необхідністю реформ в системі державного управління, які б забезпечили її відповідність демократичним нормам та стратегічним цілям розвитку України. Корупція в митниці підриває не тільки економічну безпеку, але й зовнішньоекономічний потенціал країни, що особливо критично в умовах військового конфлікту. Вона сприяє формуванню неофіційних відносин між бізнесом і митними органами, що веде до заниження надходжень до бюджету, ускладнення митних процедур та зниження ефективності боротьби з контрабандою. Потреба в комплексних заходах проти корупції залишається актуальною і вимагає послідовних дій на державному рівні [46, с. 105].

Для ефективної протидії корупції в системі митних органів України можна визначити кілька стратегічних напрямів. Перший крок полягає у значному підвищенні заробітних плат митним органам, що може зменшити їхню схильність до корупційних дій. Збільшення фінансової винагороди має на меті стимулювати чесність і відданість своїм обов'язкам.

Другий напрямок включає зміцнення відповідальності та посилення покарань за корупційні злочини. Вдосконалення системи соціального захисту митників та впровадження діджитал-продуктів, таких як автоматизовані технічні засоби контролю, можуть сприяти зростанню прозорості митного оформлення.

Третій напрям зосереджений на удосконаленні антикорупційного законодавства у митній сфері та покращенні взаємодії правоохоронних та судових органів у цій галузі. Імплементация успішних зарубіжних практик може значно підвищити ефективність боротьби з корупцією на митниці [50, с. 115].

Окрім цього, важливим є підвищення етичних стандартів та формування моральної культури суспільства, що включає антикорупційну просвіту, активну роботу зі ЗМІ для формування негативного ставлення до корупції. Прозорість у прийнятті управлінських рішень та перенесення процесів в онлайн-сферу можуть

обмежити безпосередні контакти між громадянами та чиновниками, знижуючи тим самим можливість для корупційних дій.

1.3 Тарифні та нетарифні методи забезпечення митної безпеки держави

Митна безпека визначається як стан захищеності митних інтересів України, які є частиною ширших національних інтересів. Ці інтереси реалізуються через державну митну політику, підкріплену міжнародними правовими нормами та принципами, яких Україна прагне дотримуватися [51].

Національна безпека України базується на дотриманні основних норм міжнародного права і включає захист таких фундаментальних цінностей, як незалежність, територіальна цілісність, суверенітет, гідність, демократія, права людини та її свободи, верховенство права, добробут, мир і безпека. Ці цінності, закріплені в Конституції та законах України, втілюються у митній політиці, спрямованій на забезпечення економічних інтересів та митної безпеки [51].

Митна діяльність держави спрямована на захист митних інтересів, які включають лібералізацію зовнішньої торгівлі, запобігання контрабанді та порушенням митних правил, удосконалення митного законодавства з урахуванням міжнародних і європейських стандартів, а також прискорення обігу товарів через митний кордон. Значна увага приділяється забезпеченню якості іноземних продуктів на споживчому ринку та запобіганню ввезенню товарів, що можуть зашкодити здоров'ю людей.

Враховуючи змінні зовнішні та внутрішні умови, митна безпека вимагає ефективного реагування на різні загрози, що включає митне регулювання, встановлення і справляння податків і зборів, реалізацію процедур митного контролю та оформлення з використанням нетарифного та митно-тарифного регулювання. Задачі митних органів також охоплюють боротьбу з контрабандою,

порушеннями митних правил та виконання інших ключових завдань, спрямованих на реалізацію митної політики [35, с. 75].

Основною метою митної безпеки є досягнення високого рівня надійності та ефективності митної системи через діяльність митних органів. В реалізації митної безпеки виділяють наступні ключові етапи:

1. Формування та затвердження митної політики, спрямованої на гарантування митної безпеки.
2. Розробка системи митного регулювання, що відповідає економічним інтересам та цілям держави, сприяючи визначенню основних напрямів митного регулювання.
3. Застосування відповідних заходів для регулювання та контролю переміщення товарів через кордон.
4. Моніторинг та оцінка системи митного регулювання для виявлення потреб у її вдосконаленні.

Основні напрями досягнення митної безпеки включають:

1. Забезпечення стабільності та ефективності системи реалізації порядків і процедур митного контролю та оформлення, а також удосконалення методів і форм їх застосування;
2. Ретельний контроль за дотриманням митного законодавства;
3. Стабілізація системи адміністрування митних надходжень до державного бюджету;
4. Активні заходи проти контрабанди та порушень митних правил;
5. Створення умов для прискорення обігу товарів і пасажиропотоку через митний кордон, що сприяє транзиту та полегшенню торгівлі;
6. Розвиток міжнародного співробітництва у галузі митних справ;
7. Контроль за впливом національних ресурсів у формі інтелектуальних, фінансових, інформаційних і матеріальних активів за кордон.

Митні органи України, як головний суб'єкт забезпечення митної безпеки, використовують митний контроль як ключовий інструмент для захисту економічних інтересів країни [50, с. 121].

Інститут митного контролю в Україні має дуалістичну природу. З одного боку, він слугує загальним правовим режимом для товарів і транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон. З іншого боку, митний контроль включає низку перевірочних заходів, спрямованих на забезпечення дотримання митних правил та норм.

Фіскальна складова митної системи України відіграє вирішальну роль у забезпеченні економічної та митної безпеки держави, фокусуючись на захисті національних економічних інтересів у зовнішньоекономічній і фінансовій сферах. Митні платежі є суттєвим джерелом доходів для Державного бюджету України. Ефективність роботи митниці, її здатність досягати бюджетних цілей залежить від кількох факторів, включаючи ефективність діяльності митних органів, розмір бюджетних асигнувань на їхнє утримання, а також від державної митної політики, її законодавчого забезпечення та загальної економічної кон'юнктури в країні [24, с. 460].

Успішність митних органів України у виконанні бюджетних завдань значною мірою залежить від збалансованості та адаптивності митної системи, яка повинна бути налаштована на ефективну реакцію на економічні коливання. Аналіз бюджетних надходжень підкреслює значний внесок митних платежів у доходи Державного бюджету України.

Згідно зі статтею 11 Митного кодексу України, митні органи несуть безпосередню відповідальність за виконання митної справи. Важливо відзначити, що митні установи в Україні служать не лише як фіскальні агенти, але й як ключові організаційні елементи в структурі митної системи країни. Вони здійснюють заходи митного контролю під час переміщення товарів через митний кордон, що є критично важливим для забезпечення економічної безпеки України.

Митниці відіграють критичну роль у фінансовій системі держави та забезпеченні її фінансової безпеки, виконуючи ряд важливих функцій:

1. Контроль та регулювання товарообміну на митній території України, що гарантує дотримання встановлених митних правил та режимів.

2. Участь у реалізації протекціоністських заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку від неконтрольованого імпорту товарів, які можуть завдати шкоди місцевій економіці.

3. Стимулювання розвитку національної економіки через оптимізацію торговельних потоків і підтримку вітчизняних виробників.

4. Регулювання митного режиму переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, включаючи встановлення митних тарифів та застосування інших регуляторних заходів [19, с. 65].

Однією з ключових проблем у сфері митного регулювання є визначення митної вартості товарів. Часто учасники зовнішньоекономічної діяльності намагаються занижувати цю вартість для зменшення митних платежів, що надає їм необґрунтовані цінові переваги. Натомість, митні органи зосереджені на стягненні податків і зборів, що є вирішальним для фінансування державних потреб. Митна вартість має значний вплив на управління митною справою і представляє собою одну з основних викликів у цій галузі [22, с. 34].

Митний контроль слугує не лише як інструмент забезпечення дотримання митного законодавства, але й як механізм реалізації митної політики, що сприяє виконанню фінансових завдань держави і підтриманню економічної стабільності.

Визначення країни походження товарів відіграє ключову роль у митній регуляції, оскільки воно впливає на застосування митних тарифів, нетарифних регуляцій та інших торговельних обмежень. Правильне визначення цієї інформації є фактичним підтвердженням їх офіційного походження, що є важливим у контексті міжнародних торговельних угод, де держави можуть надавати одна одній пільги або, навпаки, застосовувати дискримінаційні заходи.

Митні органи перевіряють походження товарів, щоб забезпечити належне оподаткування, застосування відповідних заборон чи обмежень на ввезення чи вивезення, а також для статистичного обліку зовнішньоекономічної діяльності. Значна частка експортно-імпортних операцій має прихований характер, що створює високий рівень загроз для національної та економічної безпеки країни. Така ситуація підкреслює важливість ролі митних органів у протидії нелегальному

переміщенню товарів через кордон та необхідність посилення їхньої функції в цьому напрямку.

Інструменти регулювання зовнішньої торгівлі класифікуються на тарифні та нетарифні. Тарифні інструменти включають: митні збори та їхні типи, структуру митного тарифу, методику визначення країни походження товарів та їхньої митної вартості, а також класифікацію товарів за тарифами [13, с. 108]. Митний тариф представляє собою упорядкований список товарів із зазначенням відповідних митних ставок, які використовуються для обчислення імпортного чи експортного мита на ці товари.

Що стосується нетарифного регулювання, то воно охоплює сукупність заборонних та обмежувальних заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку від надходження іноземних товарів, які можуть серйозно зашкодити національній економіці через різке збільшення імпорту. Основна мета цих обмежень полягає не лише в підсиленні конкурентних переваг країни-імпортера, але й у захисті національного виробництва, а також збереженні здоров'я і життя громадян, захисті довкілля, моральних, релігійних стандартів та національної безпеки. Нетарифні заходи також застосовуються до експортних операцій для захисту внутрішнього ринку.

Класифікація нетарифних обмежень часто включає такі категорії, як паратарифні та фінансові заходи, контрольні заходи за цінами, автоматичне ліцензування, монополістичні обмеження, кількісні контрольні заходи та технічні бар'єри (рис. 1.2).

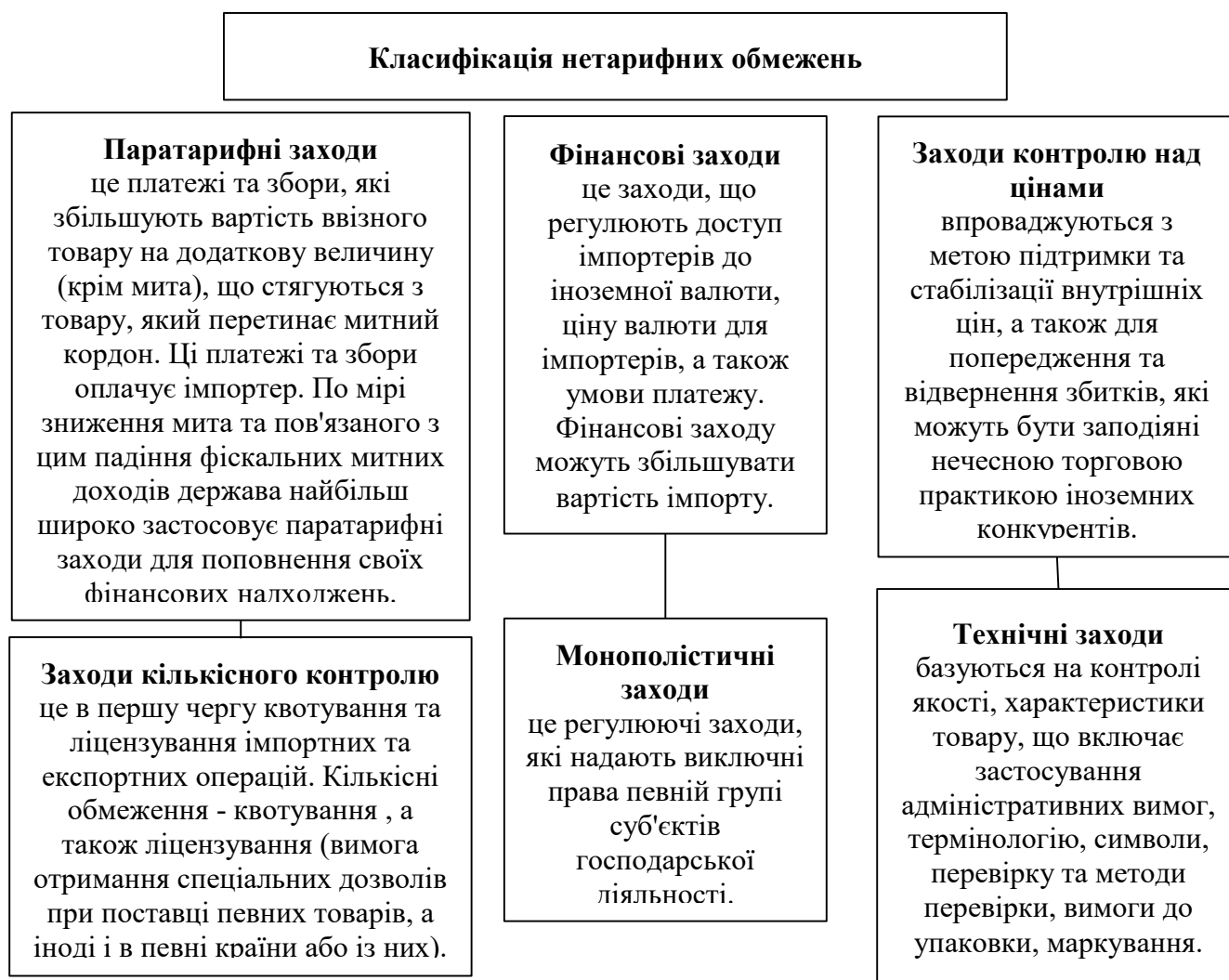

Рисунок 1.2 - Класифікація нетарифних обмежень

Джерело: розроблено автором на основі [13]

Митна діяльність впливає на активність зовнішньоекономічних відносин і сприяє адаптації національної економіки до умов глобального ринку. Пасивні форми адаптації до світової економіки можуть свідчити про неефективність діяльності митної служби та інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Важливо відзначити, що митна служба володіє значними ресурсами для покращення результатів своєї роботи та підвищення рівня митної безпеки, який наразі не можна вважати задовільним через високий рівень тіньової економіки та численні порушення митного законодавства. Регулятивний потенціал держави відіграє значущу роль у мобілізації зусиль у рамках митної системи, оскільки він дозволяє належним чином забезпечити митні інтереси держави. Сучасні наукові дослідження часто зосереджені на фіскальних і контрольних аспектах ведення

митної політики, проте саме регулятивна складова є ключовою для забезпечення цих інтересів [50, с. 126].

За результатами аналізу підходів до використання фіскального та регулятивного потенціалу держави було визначено основні складові, які мають безпосередній вплив на забезпечення митних інтересів. Захист національних інтересів є пріоритетним завданням для митних органів, особливо у сучасних умовах.

Важливим є встановлення принципів взаємності у наданні торговельних переваг і дотримання партнерами вимог справедливої конкуренції, що вимагає детального юридичного опрацювання регулятивних інструментів зовнішньоекономічної діяльності. Це включає формування чітких процедурних аспектів.

У контексті реформування митних органів України важливою є задача створення обґрунтованої та об'єктивної інформаційної бази, яка відображатиме реальний стан митної безпеки держави, її виклики та слабкі місця. На основі цієї інформації можливе розроблення цілеспрямованих заходів для покращення митної системи і підвищення її ефективності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

2.1 Використання індикаторів митної безпеки в оцінюванні фіскально-регулюючого вияву митної політики України

У світовій практиці існує різноманітність методів для оцінки показників, які впливають на митну безпеку. Деякі з них мають широке застосування, наприклад, індикатор «Trading across borders» від програми Doing Business [57] або «Logistic performance index», що включають широкий спектр значень. Водночас, індикатор «Time Release Study» (TRS) від Всесвітньої митної організації характеризується більш специфічним визначенням. Також існують індекси, що набули популярності в окремих регіонах, як от Програма сприяння торгівлі в Південно-Східній Європі (TTFSE) та результати діяльності АРЕС, що відображають ефективність прикордонних процедур. Проте ці програми не пропонують єдиний набір показників, який був би корисним для бізнесу та урядів одночасно [25, с. 252].

Існують також показники, призначені для оцінки митної безпеки у морських портах, такі як час очікування судна, час його пропуску, та добовий обсяг пропуску вантажів. Однак ці показники фокусуються на впливі зовнішньоекономічних регуляторних заходів на окремі логістичні процеси, а не на бізнес чи державу в цілому. Згідно з проектом «Doing Business», показники не завжди точно відображають якісні зміни в митному регулюванні у контексті митної безпеки. Інформація часто базується на обмеженій вибірці, а деякі дані для країни можуть бути згенеровані однією або двома компаніями, що ставить під сумнів об'єктивність та достовірність таких показників. Основні недоліки цього рейтингу включають:

Переважання думки, що менший рівень регулювання є кращим, що ускладнює визначення якості та ефективності правил у країнах із високими позиціями у рейтингу;

Обмежена інформаційна база зменшує впевненість у точності показників та, відповідно, у загальному рейтингу;

Зміни у рейтингу країни можуть суттєво залежати від її попереднього положення, де мінімальні корективи можуть призводити до значних коливань в рейтингу та навпаки [27].

Ефективність TRS як індикатора може значно варіюватись в залежності від контексту його застосування, включаючи те, чи він стосується лише митних процедур, чи охоплює весь комплексний процес оформлення, який також включає інші прикордонні органи. Основною складністю TRS є відсутність стандартизованого визначення часу, необхідного для митного оформлення, а також відсутність стандартної методології для розрахунку часу обробки документів у національних пунктах в'їзду. Це створює проблеми у забезпеченні єдності та порівнянності показників, оскільки участь різних відомств у процесі оформлення може призвести до значних відмінностей у вимірюваних значеннях показників митного оформлення.

З іншого боку, проблема визначення індикаторів забезпечення митної безпеки є складною через розмаїтість та великі обсяги міжнародних торговельних потоків, а також через різноманітність заходів, що впроваджуються для їх контролю. Комплексність цих заходів підвищується в умовах глобальної загрози безпеки, особливо в таких країнах, як США, де занепокоєння з приводу можливого використання контейнерних перевезень для транспортування зброї масового знищення спонукає до введення додаткових заходів безпеки. Ці заходи включають посилені вимоги до документації, здійснення більш ретельних перевірок, що, в свою чергу, призводить до затримок у перевезеннях. Такі затримки мають прямий вплив на логістичні та транзакційні витрати, а також на витрати, пов'язані з утриманням запасів.

Надійність та тривалість транскордонних процесів безпосередньо впливають на вартість і ефективність логістичних операцій. У разі довготривалих і непередбачуваних транскордонних процедур, компанії можуть змушені бути збільшувати обсяги запасів, які вони утримують, щоб запобігти затримкам у постачанні. Це збільшення запасів призводить до зростання витрат і потребує додаткових зусиль для їхнього управління. Також, тривалі ненадійні процеси збільшують загальні витрати на обслуговування запасів, що може негативно вплинути на загальну рентабельність бізнесу. Це підкреслює необхідність розробки ефективних митних процедур та стандартизації показників, що вимірюють їхню ефективність, з метою зниження часу та витрат, пов'язаних з міжнародною торгівлею [35, с. 55].

Різноманітність факторів, що впливають на макроекономічні показники через митне регулювання, робить складним визначення причинно-наслідкових зв'язків між митними регуляціями та економічними результатами. Нормативні акти, які формують це регулювання, сприяють соціальним вигодам, але водночас створюють приватні витрати, тобто те, що може бути корисним для однієї компанії, не обов'язково є корисним для економіки або суспільства в цілому. Через це наслідки митної політики часто не мають чітких визначень, і вибір адекватного рівня та типу регулювання залишається на розсуд кожної країни.

Поряд з важливістю виміру ефективності, наприклад, у боротьбі з наркотиками, де аналіз зазвичай обмежується кількістю конфіскованих наркотиків за певний період, не враховуючи реальну ефективність стратегії. У контексті України особливо актуальним є дослідження використання індикаторів митної безпеки, які б могли реально відображати статистичні показники розвитку економіки країни. За словами В. Мартинюка, індикатори рівня безпеки повинні відзначатися не лише здатністю відображати поточні явища і тенденції, але й мати властивості циклічної чутливості, щоб будь-яка зміна в показнику вказувала на зміну тенденцій у розвитку окремих компонентів національної економіки.

Такі індикатори допоможуть не тільки відслідковувати вплив митних регуляцій на економічні результати, але й забезпечують можливість адаптації

політик у відповідь на змінювані умови, забезпечуючи тим самим більш стійку і гнучку економічну систему, здатну реагувати на зовнішні та внутрішні виклики. Автор виділяє три типи індикаторів, що зображені на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1. Типи індикаторів для оцінювання рівня безпеки держави

Джерело: розроблено автором на основі [30]

В. Мартинюк висвітлює низку ключових показників митної безпеки, серед яких вирізняються такі індикатори, як частка митних доходів у загальному держбюджеті країни та частка цих доходів у сукупності доходів держави від усіх податків та зборів. Окремо акцентується увага на рівні збираності митних платежів, що визначається як співвідношення фактично зібраних митних платежів до запланованих надходжень, а також на митному навантаженні на імпорт, яке вимірюється через відношення митних платежів до вартості імпортованих товарів. Важливими є також номінальний та реальний рівні митного навантаження на економіку. Номінальний рівень розраховується як частка митних платежів у валовому внутрішньому продукті, тоді як реальний рівень враховує ВВП за винятком продукції, що користується податковими пільгами. Останній з основних індикаторів — митне навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, яке вираховується як відношення митних платежів до кількості суб'єктів, що здійснюють ЗЕД [30, с. 216].

Ці індикатори важливі не лише для відображення ефективності фіскальних та регуляторних механізмів митного регулювання, але й для того, щоб забезпечити збалансований підхід до врахування інтересів різних учасників зовнішньоекономічної діяльності. Вони дозволяють оцінювати, наскільки ефективно використовуються митні регуляції для захисту економічних інтересів країни, а також для реагування на потенційні економічні загрози, які можуть виникнути в результаті міжнародних поставок. Заходи, що їх впроваджує митна служба, мають бути не тільки ефективними, але й достатньо гнучкими, щоб адаптуватися до змінюваних умов міжнародної торгівлі та забезпечувати належний рівень митної безпеки в державі.

Інтегральні індикатори служать узагальнюючими показниками, що дозволяють оцінити рівень безпеки держави, його зміни та стан окремих складових безпеки. Ці індикатори формуються з індикаторів критеріального типу, які безпосередньо впливають на інтегральні показники та відіграють роль індикаторів загроз безпеки. Вони можуть також бути відомі як показники першого рівня. Додаткові показники моніторингу загроз надають опосередковану інформацію про стан економічних загроз.

Часто органи, відповідальні за контроль на кордоні, схильні оцінювати результати своєї діяльності, а не її ефективність, що демонструється на прикладі заходів правозастосування, як наприклад, вимірювання кількості вилучених наркотиків за певний період без аналізу ефективності стратегій боротьби з наркотиками.

І. Бережнюк вважає ключовими показниками митної безпеки такі аспекти, як повнота сплати митних платежів та рівень виявлення митних правопорушень. Він аргументує, що збитки держави, спричинені недосконалістю функціонування митних органів, включно з економічною контрабандою та недостовірним декларуванням, є важливими показниками митної безпеки. Ці збитки вказують на ефективність виконання функцій митними органами та стан безпеки митних кордонів. І. Бережнюк пропонує використовувати індикатор фіскальної ефективності митної справи, що визначається як різниця між фактично отриманими

та потенційно можливими митними платежами при повному оподаткуванні усіх зовнішньоторговельних операцій [3, с. 454].

Перевагою запропонованого підходу до вимірювання митної безпеки є його простота у реалізації та зручність доступу до аналітичних даних для підрахунку цих індикаторів. Однак, ці індикатори не завжди можуть однозначно та комплексно відображати інтереси держави у сфері митної безпеки та не завжди характеризують вплив регулюючих заходів митного регулювання.

Додатковий індикатор, використання потенціалу митного оподаткування, вимірюється через відношення фактичних надходжень митних платежів до теоретично можливої суми, яка могла б бути стягнута при повному оподаткуванні всього обсягу імпорту. Показники таких аспектів, як недостовірне декларування та економічна контрабанда, є важливими для оцінки рівня сплати митних платежів.

Коефіцієнт покриття імпорту експортом, що визначається як співвідношення обсягу експорту до обсягу імпорту, є суттєвим для аналізу зовнішньоекономічної діяльності країни. Індикатори експортної та імпоротної залежності, які обчислюються відповідно як відношення експорту до ВВП та імпорту до ВВП, допомагають оцінити ступінь інтеграції країни у глобальну економіку.

На рис. 2.2 представлено групування індикаторів митної безпеки, яке враховує як фіскальні інтереси держави, так і заходи, спрямовані на стимулювання та розвиток міжнародної бізнесової активності. Це групування дозволяє оцінити ефективність митної політики не тільки з позицій збору митних платежів, але й з точки зору її впливу на економічне зростання та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків.

Рисунок 2.2 Індикатори митної безпеки, що характеризують фіскальні та регулюючі інструменти митного регулювання в Україні

Джерело: розроблено автором на основі [22]

Оцінювання рівня збираності митних платежів виконується шляхом аналізу співвідношення між фактично отриманими митними платежами та їхніми плановими показниками, що представлено на рисунку 2.3. Коли значення цього показника наближається до одиниці або 100%, можна стверджувати, що діяльність митних органів у сфері планування та збирання митних платежів є високоефективною. Це вказує на те, що митні органи досягли високого рівня дотримання планових показників та мають здатність ефективно управляти митними процедурами, що сприяє забезпеченню фінансових інтересів держави [22, с. 44].

Динаміку рівня збираності митних платежів у 2018-2023 роках наведено на рис. 2.3. З рисунка 2.3 видно, що в 2022 році, у зв'язку з вторгненням російської федерації, рівень збираності митних платежів в Україні значно знизився до 56,9%.

Це могло бути спричинено економічними потрясіннями та збоями в логістичних ланцюгах, які вплинули на імпорт та експорт. Проте вже у 2023 році ситуація значно покращилася, і рівень збираності митних платежів відновився, досягнувши показника понад 94%.

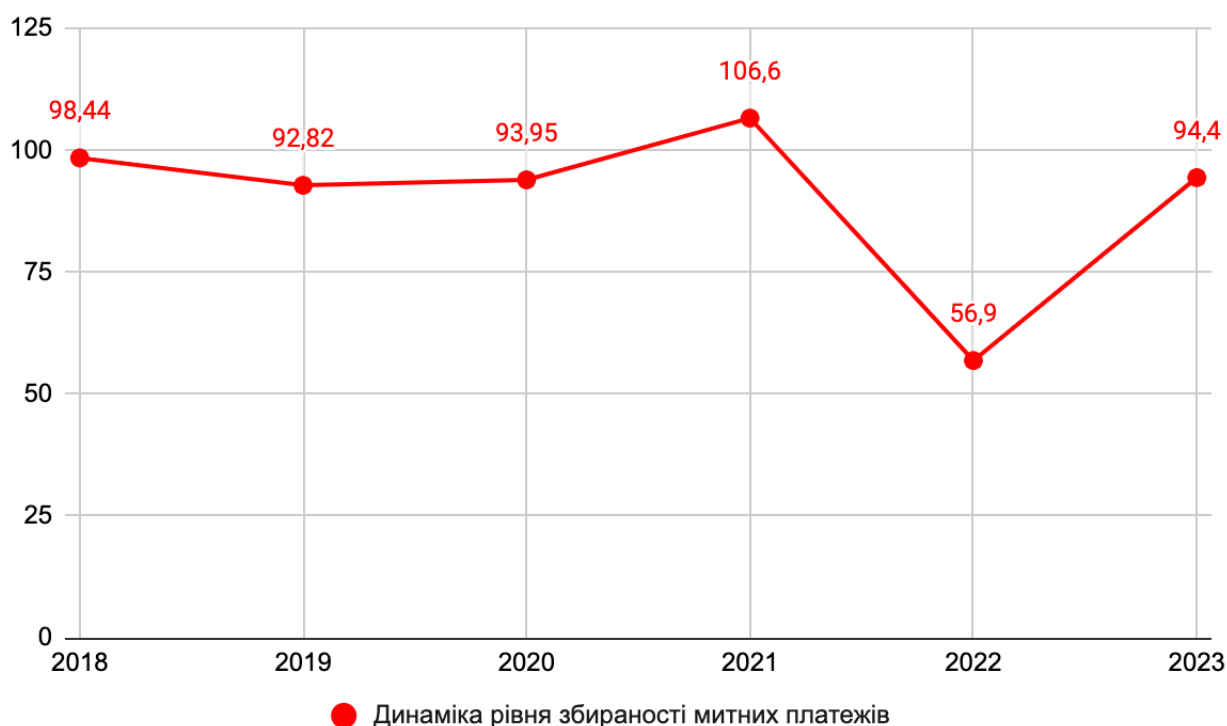

Рисунок 2.3 - Динаміка рівня збираності митних платежів у 2018-2023 роках, %

Джерело: розроблено автором на основі [38]

Це свідчить про швидке відновлення митної системи та здатність адаптуватися до нових викликів, а також про ефективність вжитих заходів з мобілізації ресурсів та оптимізації процедур під час воєнного стану. Для аналізу ефективності митної політики України у забезпеченні митної безпеки держави доцільно проаналізувати деякі з цих індикаторів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Індикатори митної безпеки України

Індикатори	2019	2020	2021	2022	2023	2024 9 міс.
Частка митних доходів у податках і зборах	46,7	42,6	45,0	33,8	40,01	38,51
Частка митних доходів у доходах ДБУ	37,4	33,7	38,4	17,8	18,02	21,79
Коефіцієнт митного навантаження на імпорт	0,27	0,27	0,26	0,25	0,22	0,24
Коефіцієнт покриття експорту імпортом	0,95	0,91	0,93	0,74	0,65	0,60
Рівень митного навантаження на економіку	9,4	8,04	9,13	7,32	10,13	10,02

Джерело: Побудовано автором на основі [38]

На основі даних індикаторів можна висунути декілька важливих висновків стосовно митної безпеки в Україні. Значення коефіцієнта покриття експорту імпортом, яке стабільно нижче за одиницю протягом останніх років, вказує на негативну тенденцію фіскальної залежності України від імпорту. Це підтверджується також значеннями частки митних доходів у загальних надходженнях податків та зборів, які за 2018-2021 роки складали не менше 42,6%, але знизилися до 33,8% у 2022 році та до 40,01% у 2023 році.

Низькі значення індикатора митного навантаження на імпорт вказують на відсутність значного податкового тиску на імпортовані товари та послуги. Проте, висока залежність внутрішнього споживання країни від імпорту може становити серйозну загрозу для економічної безпеки.

Ці спостереження акцентують на необхідності корегування митної та фіскальної політики з метою стимулювання розвитку внутрішнього виробництва. Важливо зосередитися на підтримці та розширенні вітчизняних галузей та виробництв, що не лише зміцнить економіку, але й зменшить залежність від імпорту, посилюючи митну та економічну безпеку України.

Завдяки прогресу в галузі інформаційних технологій митні процеси в Україні зазнали значних трансформацій, що сприяло підвищенню точності та об'єктивності митних індикаторів безпеки. Основою цих змін стало введення Єдиної автоматизованої інформаційної системи (ЄАІС), яка інтегрує усі необхідні програмно-технічні засоби для автоматизації процесів митного оформлення і контролю.

Автоматизована система митного оформлення "Інспектор" (АСМО), що є частиною ЄАІС, охоплює всі етапи митного контролю — від перетину кордону до моменту випуску товарів у вільний обіг. Система "Інспектор" відповідає стандартам передових європейських систем митного оформлення і забезпечує всебічне виконання митних процедур.

Ще одним важливим елементом ЄАІС є Автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР), яка представляє собою комплекс програмно-інформаційних засобів для ефективного управління ризиками у реальному часі. АСАУР використовує електронні профілі ризику, розроблені на основі алгоритмів та аналізу попередніх досвідів митного оформлення, що дозволяє адаптувати заходи управління ризиками, виходячи з економічної доцільності, аналізу потенційних ризиків і балансування між необхідними ресурсами та очікуваними результатами. Ця автоматизована система дозволяє спростити митні процедури й значно підвищити ефективність митного контролю, забезпечуючи оперативне та точне виявлення порушень, швидке реагування на зміни у митному законодавстві та адаптацію до зовнішньоекономічних умов. Завдяки такій інтеграції, митні органи України мають змогу забезпечувати високий рівень митної безпеки, що є важливим чинником у захисті економічних інтересів держави.

Важливу роль у цьому контексті відіграє розробка і аналіз ключових індикаторів ефективності (KPI – Key Performance Indicators). Ці показники широко застосовуються для оцінки діяльності, щодо управління міжнародними товаропотоками. KPI можуть бути корисні у вимірюванні двох основних аспектів: вони можуть відображати результати, що вимірюються наприкінці процесу та показують ефект від реалізації стратегій митної політики, або ж бути провідними

індикаторами, що оцінюють прогрес під час самого процесу та дозволяють оцінювати ефективність досягнення цілей. В останньому випадку індикатори використовуються для оцінки таких аспектів, як ефективність виконання завдань, якість, тривалість циклів процесів та реалізація програм відповідності [51].

У вересні 2016 року Міністерство фінансів України затвердило ряд ключових показників ефективності (КРІ), які мають застосовуватись до діяльності органів Державної митної служби, зокрема до митних підрозділів. Ці індикатори призначені для вимірювання та оптимізації роботи митниць, забезпечуючи більш ефективне та швидке митне оформлення товарів і транспортних засобів.

Серед затверджених показників можна виділити наступні:

- коефіцієнт ефективності використання часу, що вимірює час, відведений для митного оформлення в режимах імпорту, експорту та транзиту. Цей показник допомагає оцінити, наскільки оперативно митні служби виконують свої функції відповідно до встановлених термінів;

- частка митних декларацій з розбіжностями, яка визначається за деклараціями, де під час митних процедур ДМС виявлено розбіжності на основі виконаних митницями формальностей за допомогою АСАУР (Автоматизована система аналізу та управління ризиками). Цей показник вказує на точність та надійність митного оформлення;

- частка митних декларацій, де митний огляд проведено з ініціативи митного органу, без застосування АСАУР для визначення необхідності такого огляду. Це відображає ступінь самостійності та професійного судження митних інспекторів.

Завдання, поставлені перед митними органами, включають не тільки підтримку ефективності та швидкості роботи, але й важливість розвитку внутрішніх процедур з метою покращення загальних показників митної безпеки та ефективності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Значення показників ефективності у митних органах

КРІ	Значення КРІ у 2022 р.	Цільове значення КРІ на 2022 р.	Значення КРІ у 2023 р.	Цільове значення КРІ на 2023 р.
Коефіцієнт ефективності використання часу, визначеного для митного оформлення у митних режимах імпорту, експорту і транзиту товарів, щодо яких АСАУР не генерувався перелік митних формальностей	імпорт – 0,48; експорт – 0,21; транзит – 0,08	імпорт – 0,38; експорт – 0,17; транзит – 0,07	імпорт – 0,35; експорт – 0,19; транзит – 0,08	імпорт – 0,37; експорт – 0,16; транзит – 0,06
Частка митних декларацій, за якими на основі результатів виконання митницями ДМСУ згенерованих АСАУР митних формальностей фактично виявлено розбіжності	5,6%	не менше, ніж 4%	12,9%	не менше, ніж 4,5%
Частка митних декларацій, за якими митний огляд проводився з ініціативи посадової особи митниці ДМСУ без генерування АСАУР митних формальностей до необхідності проведення митного огляду	1,6%	не більше, ніж 3,5%	2,3%	не більше, ніж 3,5%

Джерело: Побудовано автором на основі [32]

Як видно з табл. 2.2, покращення ефективності при оформленні імпорту можна розглядати як позитивний крок у збільшенні фіскальних доходів, оскільки імпорт часто становить основне джерело митних зборів. Зниження часу на митне оформлення імпорту може сприяти зростанню торгівлі та інвестицій в економіку країни.

Постійний аналіз та розробка таких індикаторів мають велике значення для підвищення прозорості та ефективності роботи митних органів. Оновлення та оптимізація цих показників дозволять митницям краще реагувати на зміни у

міжнародній торгівлі, зменшувати час оформлення та підвищувати загальну безпеку та задоволеність клієнтів.

Однак, з точки зору стратегії митної безпеки та загальноекономічного розвитку, особливо важливим є також покращення показників щодо експорту та транзиту. Підтримка експортних операцій важлива не лише для збільшення доходів національних виробників, а й для стимулювання загального економічного зростання. Країни з активним експортом зазвичай мають більш стабільну економіку та вищий рівень життя.

Крім того, ефективне управління транзитними процедурами сприяє зміцненню позицій України як важливого транспортного та логістичного центру, що використовує своє стратегічне географічне положення між Європою, Азією та іншими регіонами. Оптимізація процедур транзиту може значно покращити логістичні ланцюги, зменшити витрати для міжнародних компаній та збільшити загальний обсяг транзитних вантажів, що перетинають територію України.

Таким чином, необхідно зосередити зусилля не тільки на підвищенні ефективності митного оформлення імпорту, але й активно працювати над покращенням процедур експорту та транзиту. Це вимагає розробки комплексних заходів, зокрема через вдосконалення законодавчої бази, застосування сучасних ІТ-рішень для митного контролю, а також через міжнародну співпрацю та адаптацію кращих світових практик.

2.2 Аналіз практики адміністрування митних платежів у контексті дослідження впливу факторів: правильності визначення митної вартості товарів, країни походження і коду товару

Митний контроль в Україні є фундаментальною складовою митної безпеки, забезпечуючи важливу роль у виконанні завдань, які покладені на митниці Державної митної служби. Цей процес включає комплекс заходів, спрямованих на

забезпечення дотримання вимог Митного кодексу, відповідних законів, інших нормативно-правових актів, а також міжнародних угод, ратифікованих Україною. Це структуроване втілення законодавчих норм дозволяє митним органам ефективно виконувати свої функції.

Основні завдання митного контролю включають:

- боротьбу з контрабандою - це включає виявлення та запобігання нелегальному переміщенню товарів через державний кордон. Ефективні заходи проти контрабанди сприяють зміцненню економічної та національної безпеки країни;
- забезпечення дотримання митних правил - митні органи забезпечують, щоб усі товари, що перетинають кордон, відповідали встановленим законом вимогам, що включає правильне декларування, оцінку та оподаткування;
- наповнення доходної частини державного бюджету — митні збори та податки, є значним джерелом державних доходів, які використовуються для фінансування основних соціальних та економічних програм;
- державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності - митний контроль сприяє впровадженню та дотриманню політик, що регулюють експорт та імпорту товарів, забезпечуючи захист національних виробників і регулюючи доступ іноземних товарів на внутрішній ринок.

Ефективне виконання цих завдань потребує від митних органів постійного оновлення та вдосконалення методів роботи, інтеграції сучасних технологічних рішень та підвищення кваліфікації персоналу. Також важливим є підтримання транспарентності митних процедур для підвищення довіри бізнесу та громадськості до діяльності митних служб, що сприяє загальній стабілізації економічної обстановки в країні.

Розглянемо динаміку виконання планових показників митних надходжень до Держбюджету України (табл.2.3).

Таблиця 2.3 - Виконання планових показників митних надходжень до Держбюджету України, млрд. грн.

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Надходження, план	343,66	395,4	382,763	455	528,3	459.7
Надходження, факт	338,85	372,5	358,617	485	300,8	487.0
Виконання плану, %	98,6	94,2	93,7	106,6	56,9	94.4
Недонадходження	4,81	22,9	24,146		227,5	27.3
Надходження понад план				30		

Джерело: Побудовано автором на основі [32]

Аналізуючи дані про митні надходження в Україні за останні кілька років, можна відзначити певні тенденції та виклики, з якими стикається Державна митна служба у своїй діяльності.

У 2018 році митні надходження склали 338,85 млрд. грн, що було на 11,5% більше порівняно з попереднім періодом, але все ж таки на 1,4% менше, ніж було заплановано. Це свідчить про те, що, незважаючи на загальний ріст надходжень, певні виклики у точному прогнозуванні та досягненні фінансових цілей залишаються.

У 2019 році, навіть з урахуванням зниження плану на 20,1 млрд. грн, Держмитслужбою було забезпечено виконання плану лише на 94,2%, з недонадходженням у 22,8 млрд. грн. Це демонструє продовження проблем із досягненням повноти митних надходжень.

У 2020 році індикативний показник доходів державного бюджету становив 382,763 млрд. грн., з фактичними надходженнями у 358,617 млрд. грн. Виконання індикативного показника було на рівні 93,7%, що також підтверджує наявність дефіциту у 24,146 млрд. грн.

Проте у 2021 році ситуація покращилася, коли митні та інші платежі склали 485 млрд. грн., що на 6,6% перевищує плановий показник (455 млрд. грн.), з перевиконанням на 30 млрд. грн. Це може свідчити про успішні зміни у митній політиці, покращення контролю та оптимізацію процесів оформлення.

Загальний огляд показує, що Державна митна служба України має певні виклики у точному досягненні фінансових цілей, але також демонструє здатність адаптуватися та покращувати свої результати. Важливим аспектом є продовження реформ, вдосконалення механізмів контролю та аналізу, щоб забезпечити більшу точність та ефективність у митному регулюванні.

З огляду на виклики, пов'язані зі збройним конфліктом у 2022 році, стійкість українського бізнесу та зусилля Державної митної служби дозволили досягти 56,9% від запланованих митних надходжень, що в абсолютних числах складає 300,8 млрд. грн з запланованих 528,3 млрд. грн. Це, безумовно, відображає значний вплив збройного конфлікту на економічну діяльність, але також підкреслює здатність країни підтримувати фінансову діяльність у складних умовах.

Протягом 2023 року вдалося значно покращити результати, забезпечивши надходження митних та інших платежів на суму 459,7 млрд. грн, що становить 94,4% від планових 487,0 млрд. грн. Це збільшення на 52,8% порівняно з попереднім роком свідчить про покращення ефективності митного контролю та зміцнення фінансової стабільності держави, що є особливо значущим у часи кризи.

Єдиний рік, коли Державна митна служба України змогла перевищити індикативні показники, був 2021 рік. В інші роки не вдалось досягти запланованих показників, що вказує на потенційні проблеми у сфері прогнозування та ефективності митного контролю. Це вимагає ретельного аналізу причин відхилень та шукає шляхи їх вирішення, що може включати як вдосконалення внутрішніх процедур митного контролю, так і оптимізацію законодавчої бази, адаптацію до мінливих економічних умов та зовнішніх викликів.

Ключ до покращення цих показників може лежати у впровадженні передових технологічних рішень, підвищенні професіоналізму персоналу та посиленні міжнародної співпраці для обміну кращими практиками у митній сфері. Ці кроки допоможуть не тільки підвищити рівень митних надходжень, але й сприятимуть загальному економічному зростанню та як наслідок стабільності.

Податок на додану вартість, акцизний податок та мито належать до категорії непрямих податків. Ці податки мають декілька ключових особливостей.

Цей податок не сплачується безпосередньо державі від особи, на яку покладається податкове навантаження. Замість цього податки включаються в ціну товарів або послуг і кінцеві споживачі сплачують їх під час придбання.

Це податок на споживання, який застосовується на кожному етапі виробництва та розподілу товарів і послуг, але кінцевим платником завжди є споживач. Податок на додану вартість стягується як відсоток від вартості, і розмір ставки може варіюватися в залежності від типу товарів або послуг.

Цей податок зазвичай стягується з виробництва або продажу певних товарів, які вважаються шкідливими для здоров'я або навколишнього середовища (наприклад, алкоголь, тютюн, паливо). Акцизи можуть бути встановлені як фіксована сума на одиницю товару або як відсоток від вартості.

Це податки, що стягуються на товари, імпортовані або експортовані через кордон. Мита мають регулятивну мету – вони можуть захищати внутрішній ринок від іноземної конкуренції або збільшувати державний дохід.

Впровадження та регулювання цих податків вимагає зваженого підходу для досягнення балансу між забезпеченням державних доходів і не створенням надмірного фінансового тягаря для споживачів. Вони мають значний вплив на економічну поведінку, інфляцію, та зростання економіки.

На рис. 2.4 представлено динаміку митних надходжень до Державного бюджету України. Контроль митної вартості товарів відіграє ключову роль у механізмі митно-тарифного регулювання, забезпечуючи адекватне нарахування мит, ПДВ, та акцизних податків при імпорті товарів. Вірне визначення митної вартості є фундаментом для правильного обрахунку податкових зобов'язань та запобігання втратам бюджетних коштів.

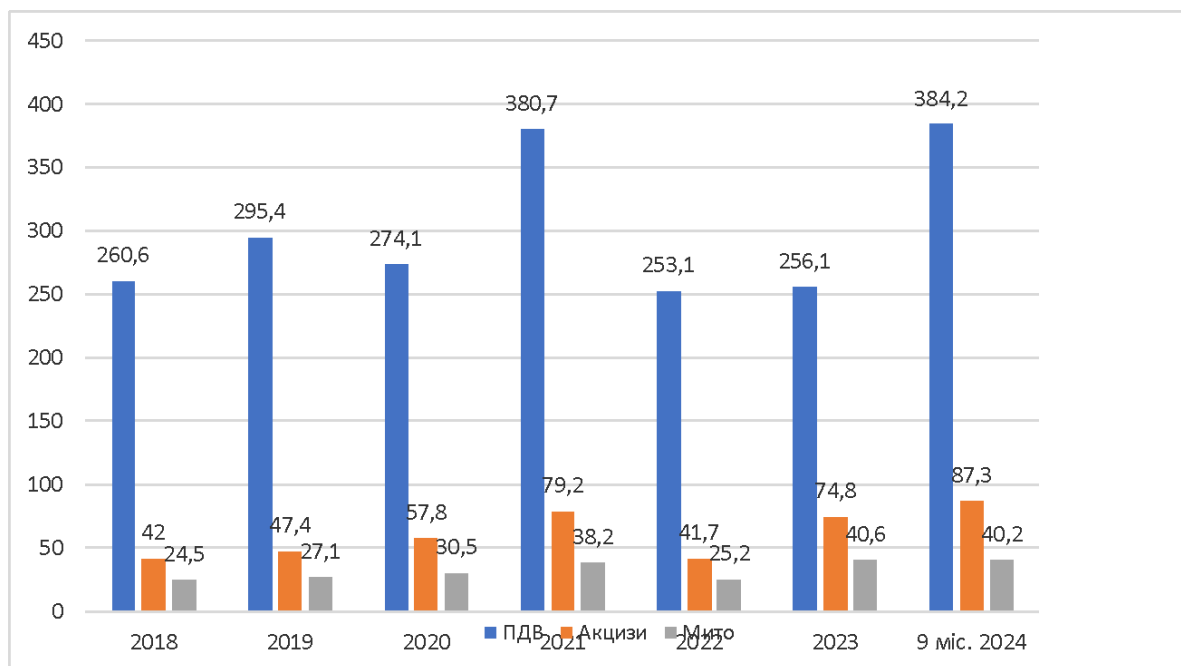

Рисунок 2.4 - Динаміка митних надходжень до Державного бюджету України за період 2018–2024 рр., млрд. грн

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Митні органи проводять перевірку інформації, поданої декларантом, щодо ціни товарів. Цей процес може включати аналіз комерційних документів, таких як контракти та рахунки-фактури, а також порівняльний аналіз цін схожих товарів. Декларування вартості товарів може бути перевірено як безпосередньо під час митного оформлення, так і після нього, в рамках митного постаудиту. В результаті контрольних процедур митний орган може підтвердити заявлену митну вартість або внести корективи за допомогою встановленої документальної форми.

Незважаючи на складності, пов'язані з механізмом контролю митної вартості, тенденції вказують на зростаючу важливість цієї контрольної складової, що сприяє підвищенню прозорості та ефективності митного регулювання (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 - Надходження від здійснення контролю митної вартості товару у 2018-2023 р.р. [38]

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Надходження від здійснення контролю митної вартості товарів, (млрд. грн.)	4,65	7,96	6,92	9,75	6,3	9,3
Величина надходжень від здійснення контролю митної вартості товарів в загальному обсязі митних платежів, (%)	1,26	2,13	1,91	1,96	1,96	2,02

Джерело: Побудовано автором на основі [38]

У 2023 році митні органи України значно посилили свої зусилля у контролі за правильністю визначення митної вартості товарів, що спричинило значне підвищення бази оподаткування на суму 49,3 млрд. грн. Це зусилля стало можливим завдяки посиленню контрольних механізмів і впровадженню новітніх технологій в процесі митного оформлення. Такі заходи дозволили залучити до Державного бюджету України додаткові 9,3 млрд грн, що на 46% перевищує показники 2022 року, коли додаткові надходження склали 6,3 млрд. грн.

Особливо ефективними виявилися заходи контролю за митною вартістю імпортованих з США легкових автомобілів (код товарної позиції 8703 за УКТЗЕД). Завдяки точному врахуванню витрат на перевезення та страхування, які тепер включаються до вартості, що ввозиться на митну територію України, додаткові надходження зросли з 519,78 млн. грн у 2022 році до 635,1 млн. грн у 2023 році.

Водночас, митні органи приділяють значну увагу контролю за правильністю декларування країни походження товарів. Цей аспект має критичне значення, оскільки правильне декларування країни походження впливає на митні тарифи, застосування антидемпінгових заходів та квот, що безпосередньо впливає на фіскальні надходження. Точне визначення цього аспекту допомагає не тільки

забезпечити дотримання міжнародних торговельних угод, але й значно зменшує ризик значних фіскальних втрат.

Таке збільшення надходжень митних платежів є значним досягненням у контексті забезпечення фінансової стабільності держави та підтримки національної економіки у викликах часів. Ці результати свідчать про ефективність реформ, що були впроваджені митними органами, та здатність адаптуватися до змінних умов економічного середовища, покращуючи при цьому якість митного оформлення та збільшуючи фіскальну віддачу від митних операцій (рис. 2.5).

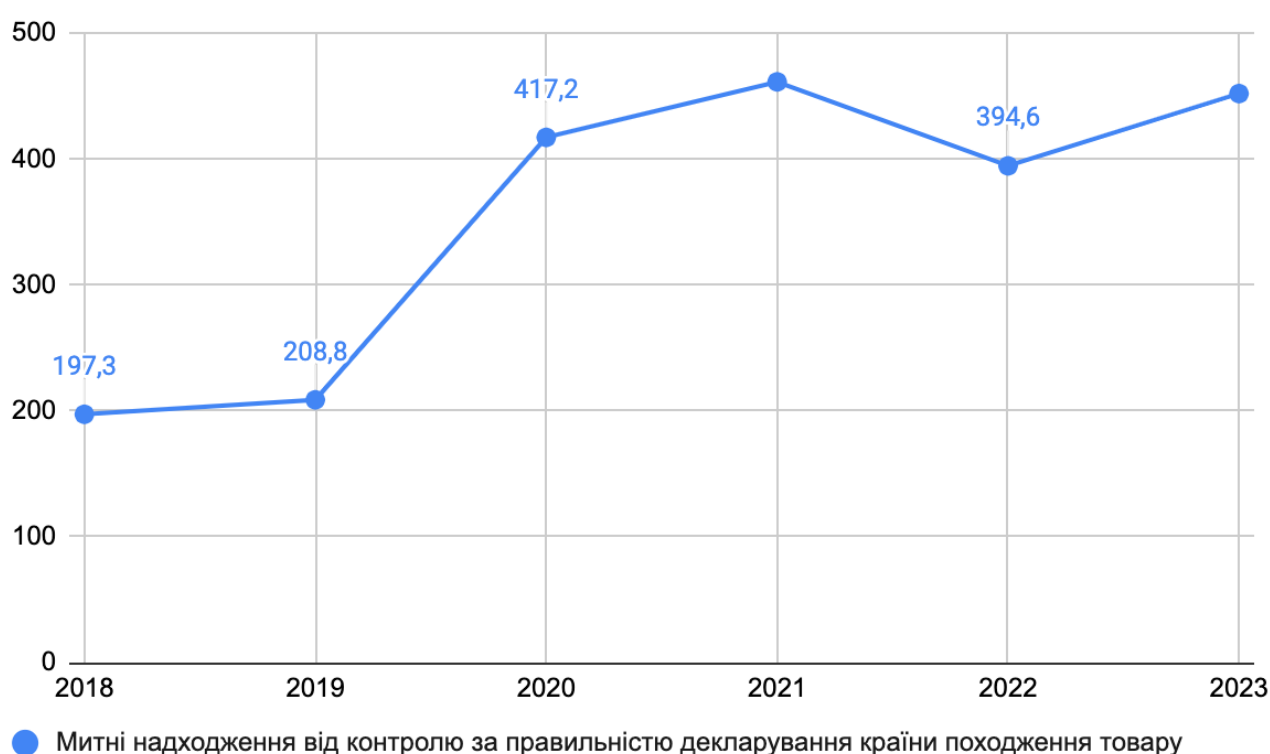

Рисунок 2.5 - Динаміка митних надходжень від контролю за правильністю декларування країни походження товару за 2018-2023 рр., млн. грн.

Джерело: розроблено автором на основі [38]

З 2018 по 2022 роки Україна зробила значний прогрес у сфері митної справи, що включало спрощення процедур міжнародної торгівлі та оптимізацію діяльності митних органів. Ці здобутки стали основою для подальшого розвитку митної системи, покладаючи акцент на стратегічні завдання, такі як управління ризиками та адаптація до нових викликів.

Завдяки цим покращенням та активній роботі Департаменту митних ризиків Державної митної служби України, зокрема через їх участь у міжнародних програмах, 2023 рік приніс нові успіхи у впровадженні передових методів управління ризиками. Одним з ключових напрямків стало покращення контролю за точністю декларування країни походження товарів. Ці заходи допомогли збільшити державні доходи, причому надходження до бюджету від цього напрямку зросли до 452 млн. грн у 2023 році — на 59 млн. грн або 25% більше, ніж у попередньому році.

Це підкреслює ефективність реформ митної служби та важливість продовження вдосконалення системи управління ризиками. Такі успіхи не тільки покращують фінансове становище держави, але й забезпечують більшу прозорість та ефективність митних процедур, що сприяє загальному економічному зростанню та стабільності країни.

Впровадження системи спрощеного митного оформлення значно спрощує увесь процес для українських компаній, що експортують товари в країни з якими Україна має угоди про вільну торгівлю, такі як Європейський Союз, Європейська асоціація вільної торгівлі, Грузія, Ізраїль, та Велика Британія. Завдяки цій ініціативі, експортери мають можливість самостійно декларувати преференційне походження товарів без необхідності оформлення сертифікатів EUR.1 чи EUR-MED. Це не тільки зменшує час та витрати на митне оформлення, а й підвищує конкурентоспроможність українських товарів на міжнародному рівні.

Також, основним завданням митних органів залишається протидія правопорушенням та боротьба з контрабандою. У 2020 році Держмитслужбою було виявлено 14 000 порушень митних правил на суму 2,6 млрд. грн, що свідчить про інтенсивну роботу в цьому напрямку. Було розглянуто 4 000 справ про порушення митних правил, що підкреслює активність та ефективність митних органів у виявленні та розслідуванні митних порушень.

Ці зусилля є важливими для забезпечення законності в митних процедурах та захисту економічних інтересів країни. Робота на митниці спрямована на створення справедливих та прозорих умов для міжнародної торгівлі, що є

ключовим для підтримання стабільності та розвитку національної економіки (рис. 2.6).

Протягом 2020 та 2021 років митні органи України зіткнулися з великою кількістю випадків митних правопорушень, що свідчить про активні спроби контрабанди та порушення митних правил. У 2020 році було передано до суду 11 000 справ, у результаті яких були накладені стягнення на суму майже 1,2 млрд. грн. Ці правопорушення включали спроби незаконного ввезення таких товарів як психостимулятори, наркотичні речовини, цигарки, мобільні телефони, планшети, та інші пристрої.

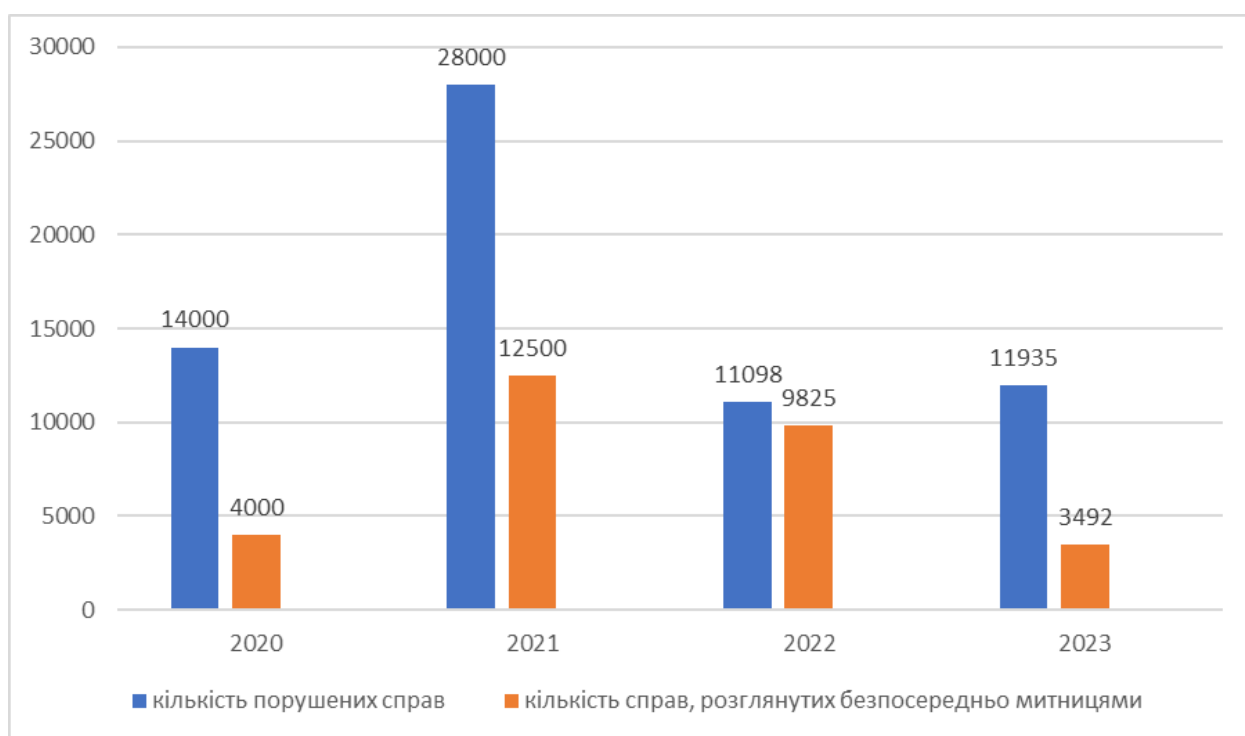

Рисунок. 2.6 - Кількість порушених справ та справ, розглянутих безпосередньо митницями, щодо порушення митних правил за період 2020–2023 рр., шт.

Джерело: побудовано автором на основі [38]

У 2021 році ситуація продовжила ускладнюватися з виявленням понад 28 000 митних правопорушень на суму 2,8 млрд. грн., що на 7,7% більше порівняно з попереднім роком. Було розглянуто 12 500 справ, за результатами яких суди наклали стягнення на суму понад 1,7 млрд. грн. Серед найбільш резонансних

випадків порушень митних правил у 2021 році були спроби ввезення незадекларованого одягу, взуття, годинників, нелегального переправлення наркотичних засобів, ввезення комп'ютерної техніки, квадроциклів із недостовірним декларуванням, а також порушення строків тимчасового ввезення елітних транспортних засобів. [38]

Ці дані підкреслюють необхідність посилення контролю на митних пропускних пунктах та розробки більш ефективних стратегій для протидії митним правопорушенням. Такі заходи мають важливе значення для забезпечення фінансової стабільності та безпеки держави, зменшення втрат бюджету та захисту внутрішнього ринку від нелегального ввезення товарів.

Протягом 2022 року Державна митна служба України зареєструвала 11 098 митних правопорушень на загальну суму 2,9 млрд. грн, що на 3,6% більше порівняно з попереднім роком. Впродовж року митницями було розглянуто 9 825 справ, а 5 721 справу передано до суду, де було накладено стягнення на загальну суму понад 1,8 млрд. грн. Зафіксовано значні вилучення предметів правопорушень, включно з промисловими товарами на суму 457,5 млн. грн, продовольчими товарами та сільгосппродукцією на 49 млн. грн, та транспортними засобами на 43 млн. грн.

У 2023 році було виявлено 11 935 митних порушень на суму 8,9 млрд. грн, що майже втричі перевищує показник попереднього року. Вилучено предметів правопорушень на загальну суму понад 938 млн. грн, зокрема промислових товарів на 716 млн. грн, продовольчих товарів та сільгосппродукції на 88 млн. грн, валюти на понад 73 млн. грн та транспортних засобів на 61 млн. грн.

Ці дані свідчать про активізацію роботи митниці у виявленні та розслідуванні митних порушень, що вказує на зростаючу ефективність митної служби та її здатність адаптуватися до змінних умов та викликів у сфері міжнародної торгівлі. Збільшення обсягів вилучень також підкреслює значення зміцнення митного контролю, який є критично важливим для забезпечення дотримання законодавства та захисту економіки держави.

Митні органи України зайняли активну позицію у боротьбі з порушеннями митних правил і контрабандою. В рамках цих заходів упродовж зазначеного періоду було розглянуто 3 493 справи, за якими було застосовано адміністративні стягнення на загальну суму 110 млн.грн, із яких 80 млн. грн було стягнуто до Державного бюджету України.

Додатково, митницями було передано на розгляд до суду 6 912 справ на суму 6,4 млрд. грн, що свідчить про масштабність порушень. Результати судових розглядів показали, що було накладено стягнень (конфіскації товарів та штрафи) на загальну суму 2 млрд. грн, включаючи конфіскацію на суму 1,04 млрд. грн та штрафи на суму 963 млн. грн.

За перші три місяці 2024 року Державною митною службою України було зафіксовано 2356 випадків порушення митних правил на загальну суму 4,8 млрд. грн, що майже в чотири рази більше порівняно з аналогічним періодом минулого року.

У 694 справах було тимчасово вилучено предмети правопорушень на суму майже 86 млн. грн, включно з:

- промисловими товарами на суму майже 39 млн. грн;
- продовольчими товарами на суму понад 22 млн. грн;
- транспортними засобами на суму 23 млн. грн.

Було застосовано адміністративні стягнення у формі штрафів на суму 19 млн. грн у 908 справах, які включали і справи з попередніх періодів, з яких стягнуто штрафи на суму 23 млн. грн.

Було передано 1116 справ про порушення митних правил на суму 1 млрд. грн до суду, який у 1263 справах з попередніх періодів виніс рішення про стягнення штрафів та конфіскації на загальну суму 363 млн. грн (146 млн. грн конфіскації, 217 млн. грн штрафів).

Державна митна служба України зосередила увагу на застосуванні пост-митного контролю як інструменту для спрощення митного оформлення. У процесі перевірки було встановлено, що порушення виявлені у 68% проаналізованих декларацій. Основними проблемами стали зловживання податковими пільгами,

некоректне визначення митної вартості, порушення у класифікації товарів та інші аспекти, пов'язані з дотриманням митного законодавства.

Для зменшення навантаження на митні процедури безпосередньо на кордоні, Держмитслужба застосувала механізм пост-митного контролю та провела низку документальних перевірок. Цей підхід дозволяє перенести акцент контролю на етап після оформлення товарів, що підвищує ефективність виявлення порушень.

За період з початку 2024 року було розпочато пост-митний контроль за 2567 митними деклараціями. У 1754 з них, що становить 68% від загальної кількості перевірених документів, були виявлені порушення або невідповідності. Серед основних проблем: неправильне використання податкових пільг — 42,5% від загальної кількості порушень; помилки у визначенні митної вартості — 30,3%; недотримання класифікації товарів за УКТЗЕД — 9,5%; порушення у встановленні країни походження товарів — 4,0%. Інші випадки стосувалися недостатності оподаткування вивізним митом (2,1%) та несплати антидемпінгового, спеціального і компенсаційного мита (1,4%). На частку інших порушень припадає 10,2%.

За результатами перевірок до кінця жовтня 2024 року суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності було донараховано грошові зобов'язання на загальну суму близько 474 млн. грн. Ці показники підкреслюють важливість посилення контролю за дотриманням митного законодавства та ефективність заходів, спрямованих на зменшення фінансових втрат державного бюджету. Митні органи прагнуть налагодити партнерські відносини з суб'єктами ЗЕД через укладення меморандумів, спрямованих на спрощення митного контролю.

Рисунок. 2.7 – Структура порушень митних правил, %

Джерело: побудовано автором на основі [38]

Для ефективної боротьби з порушеннями митних правил та контрабандою, митні органи України розробили комплекс стратегічних заходів, що включають автоматизацію процесів обміну інформацією з уповноваженими іноземними органами, що забезпечує швидкий та точний доступ до даних. Також передбачено посилення технічного забезпечення для підвищення ефективності контролю товарів, автоматизацію всіх процесів декларування товарів, що допоможе зменшити людський фактор та збільшити прозорість митних процедур.

2.3 Управління ризиками митної безпеки в умовах міжнародної торгівлі та глобалізації

Митний ризик визначається як комбінація ймовірності порушення митного законодавства та його потенційних негативних наслідків. Згідно з законодавством

України та ЄС, до митних ризиків належать можливості, які можуть завадити досягненню цілей та включають в себе: ризики недотримання митного законодавства, вимоги ліцензування, вартість постачання, правила походження, особливі режими, торговельні обмеження, а також правила забезпечення безпеки. Також існує ризик помилок митних органів у процесі сприяння міжнародній торгівлі, що може стати перешкодою для ефективної реалізації митних процедур.

Управління ризиками може здійснюватися на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 - Рівні управління митними ризиками

Рівень	Характеристика
Стратегічний	визначаються пріоритетні напрямки реалізації діяльності з управління ризиками та затверджується Реєстр ризиків. Реєстр ризиків повинен містити, зокрема: - пріоритетні напрями розвитку та впровадження діяльності з управління ризиками; - структурні підрозділи митних органів, спеціалізованих митних органів, митниць, відповідальні за виконання відповідного напрямку; - орієнтовні показники частки, обраної для контролю за рухом вантажів і транспортних засобів
Тактичний	відповідно до Реєстру ризиків розроблено заходи щодо управління ризиками. Для цього використовуються такі інструменти: - індикатори ризику; - профілі ризику; - орієнтація: - методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб митних органів щодо аналізу, ідентифікації та оцінки ризиків в окремих сферах контролю під час проведення митного контролю та оформлення; - випадкова вибірка
Оперативний	митні органи застосовують інструменти управління ризиками в конкретних випадках переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, зокрема при здійсненні контролю за допомогою управління ризиками, для визначення форм та обсягів митного контролю

Джерело: побудовано автором на основі [52]

Міжнародна торговельна спільнота надає значний пріоритет впровадженню ризик-менеджменту в митній діяльності. Основною функцією митниці є сприяння спрощенню торговельних процедур для місцевих та іноземних підприємств, що діють у межах законів і правил приймаючої країни. Крім того, митниця відіграє критичну роль у контролі дотримання цих законів та правил, виявленні порушень

під час міжнародної торгівлі, що є суттєвим для забезпечення правильної сплати митних зобов'язань.

Управління ризиками в митній сфері полягає у систематичному виявленні та оцінюванні ризиків, зокрема через вибіркові перевірки, та застосуванні відповідних заходів для зменшення їхнього впливу. Система управління митними ризиками (СУР), запроваджена у 2005 році, є ключовим інструментом у цьому процесі в рамках ЄС. Ця система сприяє швидкому і ефективному обміну інформацією, пов'язаною з ризиками, між оперативними співробітниками та центрами аналізу ризиків у державах-членах.

Процес управління ризиками включає збір даних, аналіз і оцінку ризику, визначення та реалізацію заходів реагування, а також регулярний моніторинг і перегляд результатів управління на основі міжнародних та національних стратегій та джерел. Ці дії взаємопов'язані і мають на меті створити ефективний механізм для мінімізації потенційних загроз і оптимізації митних процедур, підвищуючи тим самим загальну безпеку і спрощення торговельних операцій (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 - Елементи управління ризиками в митній сфері

Критерії	Характеристика
Митні органи обмінюються інформацією про ризики та результатами аналізу ризиків, Якщо	ризики оцінюються митним органом як значні та потребують митного контролю, а результати контролю встановлюють, що подія, що спричиняє ризики, сталася; за результатами перевірки не встановлено, що подія, що спричиняє ризики, відбулася, але відповідний митний орган вважає загрозу високою
Для встановлення загальних критеріїв ризику та стандартів, заходів контролю та пріоритетних сфер контролю слід враховувати	пропорційність ризику; терміновість необхідного застосування засобів контролю; ймовірний вплив на торговий потік і на ресурси контролю
Загальні критерії та стандарти ризику повинні включати	опис ризиків; фактори або показники ризику, які будуть використовуватися для відбору товарів або суб'єктів господарювання для митного контролю; характер митного контролю, здійснюваного митними органами; тривалість застосування митного контролю

Джерело: побудовано автором на основі [52]

Забезпечення зниження ризиків та їх ефективне управління базується на відповідній класифікації, яка виконує роль алгоритму для створення систем управління ризиками. Ці системи розроблені для ідентифікації та застосування заходів з мінімізації шкідливого впливу на об'єкти управління під час невизначеності та з урахуванням різних сценаріїв розвитку. Митний контроль за допомогою таких систем фокусується на критичних секторах, де ризик найбільший, забезпечуючи при цьому вільний прохід більшості товарів та осіб через митний кордон [52].

Спільна система управління митними ризиками (СУР) створена для забезпечення ефективного обміну даними про ризики між оперативними співробітниками та центрами аналізу ризиків у ЄС. Ця система відіграє важливу роль в системі управління ризиками ЄС, сприяючи митному втручанню на рівні ЄС у випадках високих ризиків на зовнішніх та внутрішніх кордонах [52].

Під час воєнного стану, Державна митна служба України продовжує виконувати свої ключові функції, хоча і зіткнулася з викликами у сучасному матеріально-технічному забезпеченні для ефективного митного контролю. Обмежена кількість скануючих систем та автоматизація митного контролю визначають основні труднощі. Незважаючи на військову агресію російської федерації, яка зумовила значні зміни в міграції та ланцюжках постачання, Держмитслужба успішно виконує державну митну політику, забезпечуючи митну безпеку та захист митних інтересів України, а також вносить вклад у наповнення держбюджету [37].

На початку воєнного стану Державна митна служба України вжила заходів для переміщення необхідних ресурсів з небезпечних територій і перерозподілила кошти між митними органами, що дозволило забезпечити її стабільну роботу. Проте, існуюче обладнання митних підрозділів залишається застарілим. Типові норми оснащення, які не оновлювались більше ніж десятиліття, потребують оновлення. Недостатнє фінансування плану заходів з облаштування пріоритетних пунктів пропуску на 2021–2023 роки призвело до того, що було реалізовано лише

обмежену кількість з планованих заходів, що є значною перешкодою для ефективної роботи [37].

Управління ризиками та їх ефективне зниження базується на ретельній класифікації, яка слугує основою для розробки алгоритмів функціонування систем управління ризиками. Ці системи спрямовані на виявлення потенційних загроз і застосування відповідних заходів для зменшення негативного впливу на об'єкти управління в умовах невизначеності та багатоваріантного розвитку подій. Використання таких підходів дозволяє митним органам зосереджувати контроль на ділянках із найбільшим рівнем ризику, забезпечуючи одночасно безперешкодне проходження через митний кордон більшості товарів та осіб [52].

Спільна система управління митними ризиками (СУР), що функціонує в країнах Європейського Союзу, забезпечує оперативний обмін інформацією про ризики між співробітниками та спеціалізованими центрами аналізу ризиків. Ця система є ключовим елементом у структурі управління ризиками ЄС, дозволяючи ефективно реагувати на загрози високого рівня як на зовнішніх, так і на внутрішніх кордонах [52].

Під час воєнного стану Державна митна служба України продовжує виконувати свої основні завдання, незважаючи на значні виклики, пов'язані з недостатністю сучасного технічного забезпечення. Зокрема, брак скануючих систем і обмежений рівень автоматизації митних процесів залишаються серйозними проблемами. У той же час, попри військову агресію Російської Федерації, що спричинила значні зміни у міграційних потоках і ланцюгах постачання, Держмитслужба ефективно реалізує державну митну політику, забезпечуючи національну безпеку, захист економічних інтересів та наповнення державного бюджету [37].

З лютого 2022 року ДМС України продемонструвала оперативність та злагодженість у своїх діях, своєчасно перемістивши критично важливі ресурси з небезпечних територій. Це включало матеріально-технічні засоби, організаційні та кадрові ресурси, які були необхідні для забезпечення безперебійного функціонування митних органів у складних умовах. Окрім того, було проведено

перерозподіл фінансових коштів між митними установами, що дозволило зберегти їхню працездатність навіть у тих регіонах, які зазнали найбільшого впливу від військових дій.

Однак, незважаючи на ці оперативні заходи, проблема застарілого технічного оснащення митних підрозділів залишається гострою. Типові норми обладнання, затверджені понад десять років тому, на сьогоднішній день повністю втратили свою актуальність. Ця ситуація значно ускладнює процес забезпечення належного рівня митного контролю та безпеки, особливо в умовах війни, коли навантаження на митні органи суттєво зросло.

Додатковим викликом стала відсутність належного фінансування заходів з облаштування ключових пунктів пропуску, передбачених планом на 2021–2023 роки. Замість реалізації запланованих 110 проектів вдалося завершити лише три, що свідчить про серйозний розрив між поставленими цілями та реальними можливостями їх виконання. Ця проблема не лише знижує ефективність митного контролю, але й створює додаткові труднощі для бізнесу та громадян, які перетинають кордон, а також обмежує можливості України у впровадженні сучасних стандартів у митній сфері.

Застаріла інфраструктура та технічні засоби також знижують ефективність виявлення порушень митного законодавства, таких як контрабанда чи зловживання податковими пільгами. Скануючі системи, які могли б значно прискорити процес перевірки товарів і транспортних засобів, часто або відсутні, або потребують заміни. Це створює додаткове навантаження на персонал, який змушений виконувати значну частину перевірок вручну, що не лише збільшує час обробки, але й підвищує ризик людських помилок.

Таким чином, хоча Державна митна служба України змогла зберегти стабільність роботи в умовах воєнного стану, вирішення проблем із технічним забезпеченням залишається одним із найважливіших завдань. Без оновлення обладнання, впровадження сучасних технологій та адекватного фінансування заходів із модернізації митної інфраструктури досягнення високого рівня ефективності митного контролю буде надзвичайно складним завданням [37].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1 Зарубіжний досвід державної підтримки митної безпеки в контексті забезпечення економічної безпеки держави

В Сполучених Штатах Америки ряд установ займаються забезпеченням митної безпеки, але після терористичних нападів 11 вересня 2001 року фокус уряду був переорієнтований на посилення захисту громадян від терористичних загроз. У відповідь на ці виклики, основні служби, які відповідають за митну безпеку, були інтегровані в Міністерство внутрішньої безпеки США, яке було створено саме для координації зусиль в таких напрямках як боротьба з тероризмом, контроль за безпекою кордонів, управління імміграційними процесами, а також координація дій владних структур у випадках надзвичайних ситуацій.

Серед ключових структур, що входять до складу цього міністерства, можна виділити Митно-прикордонну службу (Customs and Border Protection), яка відіграє вирішальну роль у контролі за переміщенням товарів та людей через кордон; Імміграційну та митну поліцію (Immigration and Customs Enforcement), що зосереджується на виконанні імміграційного законодавства та боротьбі з митними порушеннями; Берегову охорону (Coast Guard), яка забезпечує безпеку на водах країни та виконує ряд митних функцій; Службу громадянства та імміграції (Citizenship and Immigration Services), яка відповідає за обробку заяв на громадянство та імміграційні документи; та Адміністрацію транспортної безпеки (Transportation Security Administration), що займається забезпеченням безпеки у сфері транспорту.

Окрім цих агенцій, важливу роль у митній безпеці відіграє Адміністрація по боротьбі з наркотиками (Drug Enforcement Administration), що є частиною

Міністерства юстиції. Ця організація активно займається боротьбою проти наркоконтрабанди і нелегального обігу наркотичних речовин, що має важливе значення для загальної безпеки країни. Враховуючи досвід і аналіз діяльності вищезгаданих установ, можна зробити висновок, що пріоритетом американської системи митної безпеки є забезпечення захисту населення від зовнішніх загроз. Основну увагу приділяють ідентифікації та нейтралізації зовнішніх ризиків, які можуть мати міжнародний характер та вимагають складної взаємодії між різними відомствами для їх ефективного протидії [33, с. 61].

Велика Британія має давню історію встановлення митних ставок та інших нетарифних обмежень, які були введені ще у XVII столітті як інструмент впливу на міжнародні економічні відносини в інтересах національної безпеки. Ці заходи відіграли ключову роль у забезпеченні митної безпеки країни. Сучасна Велика Британія, як високорозвинена морська держава з численними морськими портами та лише одним суходільним кордоном з Республікою Ірландією, покладає відповідальність за митну безпеку на кілька органів, зокрема Державну службу з податкових та митних зборів (Her Majesty's Revenue & Customs), Національне агентство з питань злочинності (National Crime Agency), Прикордонні війська (UK Border Force), і Агентство з віз та імміграції (UK Visas and Immigration) [43].

На відміну від США, де основна роль митно-прикордонної служби полягає у захисті громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз, основна мета Державної служби податкових та митних зборів Великої Британії — наповнення державного бюджету. Охорону від зовнішніх загроз забезпечує Національне агентство з питань злочинності, тоді як прикордонні війська, що належать до Міністерства внутрішніх справ, займаються імміграційним контролем, боротьбою з контрабандою та збором митних платежів, виконуючи аналогічні функції до митно-прикордонної служби США.

Таким чином, митна безпека у Великій Британії спрямована не тільки на захист економічних інтересів держави, але і на забезпечення безпеки громадян від терористичних загроз. Ці завдання об'єднують фінансові та безпекові аспекти, вимагаючи від усіх відповідальних органів скоординованих дій.

Європейський Союз використовує комплексний багаторівневий підхід до управління митною безпекою, включаючи заходи на різних рівнях і залучаючи до процесу уряди, приватний сектор, міжнародні організації та торговельні партнери. Ця система дозволяє уникнути дублювання функцій, усуває прогалини в безпеці і розв'язує потенційні конфлікти в обов'язках, забезпечуючи при цьому баланс між безпекою та торговельними можливостями [25, с. 254].

28 вересня 2020 року Європейська Комісія ініціювала новий План дій Митного союзу, спрямований на модернізацію митних систем ЄС. Цей план передбачає заходи, які мають зробити митниці ЄС більш досконалішими, інноваційними та ефективними протягом наступних чотирьох років. Запропоновані ініціативи підкреслюють ключову роль Митного союзу у захисті доходів ЄС, а також у забезпеченні безпеки, здоров'я та процвітання громадян та бізнесу в рамках єдиного ринку (рис.3.1).

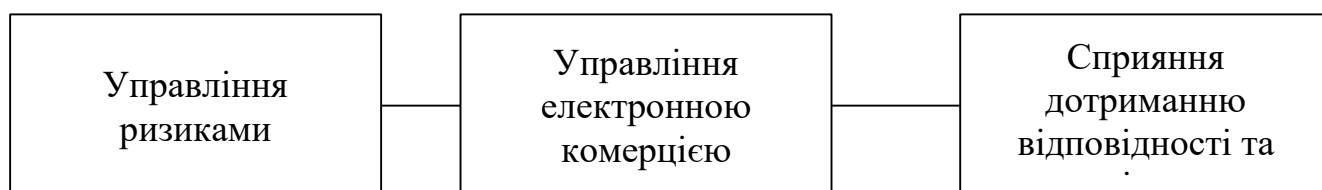

Рисунок 3.1- Ініціативи Плану дій Митного союзу ЄС

Джерело: побудовано автором на основі [22]

Запропонований План дій Європейського Союзу включає декілька ключових ініціатив, які спільно формують єдину систему управління митною безпекою. Однією з головних є акцент на забезпеченні доступності та відкритості даних для їх аналізу в митних цілях. В рамках цього підходу планується створення нового аналітичного центру при Комісії, що буде відповідальний за збір, аналіз та обмін митними даними, сприяючи тим самим кращому виявленню вразливих місць на кордонах ЄС і підвищенню ефективності управління майбутніми кризами.

Водночас, з огляду на виклики, що виникають у сфері електронної комерції, план включає заходи для посилення вимог до провайдерів платіжних послуг та платформ онлайн-торгівлі для боротьби з митними та податковими шахрайствами. Також передбачається ініціатива «Єдине вікно», яка полегшить законному бізнесу

виконання прикордонних формальностей через один єдиний портал, забезпечуючи більш ефективний обмін інформацією та покращену оцінку ризиків для митних органів.

Окрім того, план описує модернізацію митного обладнання та створення нової групи експертів з держав-членів і представників бізнесу, яка допоможе підготуватися до майбутніх криз та викликів, зокрема до непередбачуваних глобальних подій і нових бізнес-моделей [25, с. 253]. Ці заходи спрямовані на те, щоб митниці ЄС були готові ефективно діяти в мінливому глобальному контексті.

Розглядаючи основні ініціативи нового Плану дій Європейського Союзу, зазначимо декілька напрямків. Зокрема, створення нового аналітичного центру, який забезпечить покращений доступ до даних та їх аналіз для митних цілей. Таке покращення аналітичних можливостей сприятиме ефективнішому управлінню ризиками, митному оформленню та протидії шахрайству. Через аналіз даних можна буде виявляти тенденції та закономірності, що допоможе Комісії та митним органам виявити та усунути вразливі місця.

Іншим важливим аспектом є посилення зобов'язань постачальників платіжних послуг і платформ онлайн-продажів, зокрема таких як PayPal і Amazon Pay. З 2024 року митні органи отримають доступ до даних, які ці постачальники будуть обов'язкові надати податковим органам держав-членів для боротьби з транскордонними податковими та митними шахрайствами. Також планується введення нових вимог до митної звітності для платформ [25, с. 254].

Ще одна ініціатива, середовище єдиного вікна для митниці, полегшить законним суб'єктам господарювання виконання прикордонних формальностей через один єдиний портал. Це забезпечить спільну обробку та обмін інформацією, покращуючи оцінку ризиків для митних органів.

Нарешті, впровадження сучасного та надійного митного обладнання сприятиме кращому та більш ефективному контролю. Комісія також пропонує нову митну фінансову програму, яка підтримуватиме та поглиблюватиме співпрацю між митними органами і посадовими особами країн-учасниць, а також фінансуватиме розвиток і функціонування митних електронних систем [43].

Європейський Союз активно працює над розширенням міжнародного митного співробітництва. Одним із важливих кроків у цьому напрямку є прагнення досягнення нової угоди між ЄС та Китаєм. Ця Стратегічна основа митного співробітництва на період 2021–2024 років має бути узгоджена до кінця 2020 року. Така співпраця забезпечує спільне вирішення митних питань, що є важливим для обох сторін.

Крім того, ЄС розпочав всебічний аналіз своєї системи міжнародного та взаємного адміністративного співробітництва у митних питаннях наприкінці 2020 року. Цей аналіз має на меті виявлення поточних слабких місць та пропонування можливих вдосконалень, які допоможуть зробити митне співробітництво більш ефективним і відповідним до сучасних викликів.

У Європейському Союзі планується створення нового так званого «мозкового центру», який включатиме групу експертів з держав-членів та представників бізнесу. Цей центр матиме за мету допомогти у підготовці до майбутніх криз та викликів, таких як непередбачувані глобальні події та нові бізнес-моделі. Також анонсовано проведення досліджень з питань управління митними електронними системами, збереження аналітичних даних і навчання митних службовців.

Європейський Союз використовує комплексний підхід до митної безпеки, базуючись на аналізі ризиків. Цей підхід об'єднує заходи та ініціативи, до яких залучаються уряди, приватний сектор, міжнародні організації та торговельні партнери, що дозволяє усувати існуючі прогалини в безпеці, уникати дублювання роботи та розбіжності в обов'язках, одночасно забезпечуючи баланс між безпекою та сприянням торгівлі.

Значну увагу в ЄС приділено безпеці міжнародних ланцюгів поставок. Один із основних шляхів реалізації цього полягає у вивченні трансакцій від початку до кінця, що включає подання розширених даних про вантажі в електронній формі, оцінку та зменшення ризиків митними органами. Інший шлях полягає у впровадженні системного погляду на процеси, включаючи залучення довірених

структур, таких як Authorised Economic Operator (AEO), які використовують концепції безпеки, як "безпечний ланцюг поставок".

Митна безпека ЄС є комплексною та всебічною, охоплюючи різні види транспорту, що перетинають кордони Союзу. В рамках цих зусиль ЄС прийняв заходи, які враховують особливості різних видів транспортних засобів, включаючи авіаційний, морський, залізничний та автомобільний транспорт. Одним з ключових інструментів у цьому процесі є введення короткої ввізної декларації (ENS), яка була передбачена Правилами 648/2005 і 1875/2006. Ці правила вимагають від операторів надання попередньої інформації про вантажі, що надсилаються до ЄС, шляхом подання електронної декларації [33, с. 61], що сприяє кращому контролю та забезпеченню безпеки на кордонах.

ЄС також активно співпрацює з міжнародними організаціями та основними торговими партнерами в рамках глобальної співпраці у сфері митної безпеки. Співпраця охоплює організації, такі як Всесвітня торгова організація (ВТО), Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Міжнародна морська організація (ІМО) та Всесвітня поштова спілка (ВПС). Через укладені угоди про безпеку ланцюга поставок з такими країнами, як США, Китай, Японія та Канада, ЄС формує правову основу для взаємного визнання програм Authorized Economic Operator (AEO). Ці угоди спрямовані не лише на взаємне визнання, а й на поліпшення безпеки ланцюгів поставок, спільне управління ризиками та створення єдиних стандартів контролю безпеки.

Ключовим аспектом митної безпеки є інтеграція та координація на міжнародному рівні, що дозволяє ЄС ефективно відповідати на сучасні виклики та загрози в галузі митного контролю. Завдяки такій співпраці можливо здійснювати більш ефективне управління ризиками, що виникають у глобальних ланцюгах поставок, а також створювати умови для безпечної та ефективної торгівлі між країнами. Ці інтегровані підходи та стандарти допомагають усувати слабкі місця та зміцнюють митну безпеку на всіх рівнях.

Програма митної безпеки ЄС "до прибуття", підсилена новітньою інформаційною системою ICS2, відіграє ключову роль у реалізації інтегрованого

підходу до управління митними ризиками в рамках загальної системи управління ризиками (CRMF). Ця програма забезпечує ефективний митний контроль, базований на аналізі ризиків, та сприяє безперебійному потоку легітимної торгівлі через зовнішні кордони ЄС, використовуючи вдосконалені митні процеси, адаптовані до потреб сучасного глобального бізнесу.

Її впровадження служить основним інструментом ЄС у сфері управління безпекою на кордоні та слугує як перша лінія захисту внутрішнього ринку та споживачів ЄС. Програма передбачає істотне переосмислення та реформування існуючих процедур з точки зору інформаційних технологій, юридичного регулювання та контролю за митними ризиками. Це включає введення більш ефективних та дієвих механізмів митної безпеки в ЄС, зокрема:

1. Посилення захисту громадян ЄС та внутрішнього ринку від сучасних викликів і загроз, створюючи надійний бар'єр проти потенційних ризиків.
2. Забезпечення митним органам ЄС інструментарію для кращого виявлення вантажів з високим ризиком, що дозволяє ефективно реагувати на найбільш критичні моменти в ланцюзі поставок.
3. Підтримка пропорційних цільових митних заходів на зовнішніх кордонах для адаптації до різноманітних кризових сценаріїв.
4. Сприяння транскордонному оформленню легітимної торгівлі шляхом спрощення процедур і забезпечення швидкісного митного обслуговування.
5. Спрощення обміну інформацією між економічними операторами та митними органами ЄС, що забезпечує зростання ефективності та прозорості митних операцій [52].

ICS2 має вагомий вплив на широкий спектр економічних операторів, які зайняті в процесах обробки, відвантаження та транспортування вантажів, включаючи експрес- та поштові відправлення. Ця впливова система забезпечує значну підтримку різним учасникам ланцюга поставок. Серед них — поштові оператори, які здійснюють діяльність всередині ЄС та за його межами, компанії, що спеціалізуються на експрес-доставці, авіаперевізники, логістичні та експедиторські компанії, а також кінцеві вантажоодержувачі в ЄС, які отримують

товари морським шляхом. Крім того, до цього переліку входять морські, залізничні та автомобільні перевізники, а також представники транспортних компаній, які відповідають за ефективне переміщення товарів.

Завдяки ICS2, ці учасники можуть налагодити більш тісну взаємодію, сприяючи покращенню митного контролю і забезпечуючи вищий рівень безпеки у міжнародній торгівлі. Система дозволяє швидко та ефективно обробляти дані про вантажі, що перетинають кордони ЄС, сприяючи безперебійному і безпечному потоку торгівлі.

Ці економічні оператори повинні надавати дані в систему ICS2, що включають інформацію про безпеку та захист вантажів. Ці дані є важливими для забезпечення митної безпеки та сприяють вільному перетоку законної торгівлі.

У контексті Європейського Митного союзу, Україна, як потенційна учасниця, має стати частиною єдиного митного простору Євросоюзу, де внутрішні митні кордони між країнами відсутні, і єдиний зовнішній східний кордон ЄС. Європейський Митний союз створює умови для використання єдиного законодавства, процедур і правил, функціонування яких підтримується митними службами та ІТ-системами, що дозволяє здійснювати обмін інформацією та взаємодію між митними органами всередині союзу [33, с. 62].

Філософія Європейського митного союзу базується на декількох ключових пріоритетах, які відображають стратегічні цілі цього союзу. Серед них — сприяння міжнародній торгівлі, забезпечення контролю за безпекою вантажів, що ввозяться на територію ЄС, збір митних платежів відповідно до законодавства, спрощення митного оформлення для законного бізнесу та ефективно запобігання спробам нечесного бізнесу обходити митні правила.

Європейська митниця активно розвивається у напрямку створення повністю безпаперової (електронної) системи, що відома як Е-Митниця. Цей перехід до електронної форми регулюється відповідними законодавчими актами та підтримується через стандартизовані ІТ-системи, розвиток яких відбувається відповідно до затвердженого плану модернізації (MASP-C). Завдяки надійності цих ІТ-систем значно знижується вплив людського фактору на процес митного

оформлення. Ефективне впровадження таких систем сприяє уніфікації митних процедур, забезпечуючи більшу прозорість, швидкість та точність в обробці митних декларацій та інших пов'язаних процесів. Це створює сприятливі умови для чесного бізнесу та дозволяє ефективніше протидіяти митним порушенням, підтримуючи високий рівень митної безпеки в межах ЄС.

Єврокомісія регулярно оцінює реформи української митниці, публікуючи свої висновки в Главі 29: "Митний союз". Ці звіти не тільки відображають досягнення України в цій сфері, але й визначають пріоритети для майбутніх змін. Одним із основних завдань для України є гармонізація національного митного законодавства з законодавством ЄС, включаючи прийняття нового Митного кодексу України, який має базуватися на Митному кодексі ЄС та супутніх законодавчих актах. Важливими є також розробка, запуск та тестування митних ІТ-систем, що відіграють критичну роль у впровадженні та виконанні митних процедур.

Щодо заходів безпеки, важливе місце займає захист прав інтелектуальної власності та криміналізація контрабанди. Заходи в цьому напрямку спрямовані на посилення захисту прав інтелектуальної власності та ефективне переслідування контрабандних операцій.

Окремої уваги заслуговує надання підтримки чесному бізнесу через авторизації, включно з наданням статусу АЕО, та використання процедур спільного транзиту (NCTS). У ЄС ця система має на меті зробити митні спрощення не тільки доступними, але й вигідними для підприємців, спонукаючи їх до дотримання законодавства та використання легальних механізмів. В Україні подібні ініціативи ЄС поступово замінюють національні спрощення, пропонуючи підприємцям більш ефективні та прозорі умови для ведення бізнесу [38].

Україна зможе завершити переговори за Главою 29 "Митний союз" з країнами Європейського Союзу тільки після того, як митне законодавство України буде повністю відповідати законодавству ЄС, а митні ІТ-системи пройдуть оцінку на взаємну операційну сумісність з системами ЄС. Важливим кроком на цьому шляху є розробка нового Митного кодексу України, заснованого на Митному

кодексі ЄС, робота над яким уже ведеться за участю груп експертів. Цей новий кодекс планується доповнити пакетом імплементаційних підзаконних актів, який, подібно до системи ЄС, складатиметься з приблизно 60 актів. Це дозволить забезпечити оптимальний розподіл норм між основним кодексом, який залишатиметься стабільним, та більш гнучкими імплементаційними актами, сприяючи швидкій адаптації до змінних умов.

Що стосується митних ІТ-систем, на сьогодні в Україні з 17 необхідних систем була запроваджена лише система NCTS, впровадження якої виявилось успішним завдяки співпраці всіх гілок влади та підтримці міжнародних партнерів. Цей успіх може стати прикладом для реалізації інших систем. Вже триває розробка декількох інших ІТ-систем, сумісних з системами ЄС, відповідно до Плану цифрового розвитку Держмитслужби України, базованого на MASP-C.

Євроінтеграційні зміни в митній сфері, внесені Україною, навіть під час тривалої військової кризи, дозволили перейти до офіційних переговорів за Главою 29. У квітні 2024 року Європейська комісія представила Раді ЄС проект переговорної рамки для України, який став п'ятим кроком із дев'яти необхідних. Наступним етапом стане затвердження цієї рамки Радою ЄС і початок двосторонніх переговорів з кожною країною-членом ЄС.

3.2 Пріоритетні напрями розвитку митної безпеки України

Реформування митниці в Україні є одним із ключових аспектів фінансової стратегії держави, оскільки воно безпосередньо впливає на здатність країни залучати внутрішні ресурси для фінансування важливих секторів, зокрема безпеки та оборони. Ця реформа підтримується через кілька ключових ініціатив, включаючи Ukraine Facility, Національну стратегію доходів на 2024-2030 роки, а також є частиною структурних зобов'язань перед Міжнародним валютним фондом в рамках програми Extended Fund Facility.

З початку 2024 року митні надходження до Державного бюджету України досягли приблизно 329 млрд. грн, станом на кінець липня. В умовах воєнного стану, коли значна частина ресурсів країни спрямована на потреби сектору безпеки і оборони, ефективність і прозорість митних процедур мають вирішальне значення для забезпечення фінансування Збройних Сил України.

Втім, за даними голови профільного комітету Ради з питань фінансів, податкової та митної політики через неефективність роботи митниці держава втрачає значні суми — від 100 до 120 млрд. грн щороку. Його заступник у комітеті надає більш оптимістичну оцінку: в перший рік війни втрати становили приблизно 100 млрд. грн, але зараз ця цифра знизилася до близько 40 млрд. грн. Обидва народні депутати вказують, що ці цифри є приблизними та відображають обсяги тіньових потоків [51].

Такі дані підкреслюють критичну потребу в продовженні та посиленні реформ митної служби, щоб забезпечити не тільки підвищення доходів до бюджету, але й внести вклад у загальнодержавну безпеку та стабільність.

У 2024 році Верховна Рада України має ухвалити законопроект, спрямований на радикальне перезавантаження Державної митної служби. Цей крок є одним із структурних маяків Міжнародного валютного фонду (МВФ) та пріоритетом як для українського бізнесу, так і для міжнародних партнерів. Це нове

перезавантаження було включено до програми МВФ у червні цього року, з визначеним терміном виконання до жовтня 2024 року.

Прийняття нового законопроекту дозволить бізнесу ефективно адаптуватися до оновлених правил у сфері зовнішньоекономічної діяльності та здійснити плавний перехід до нового Митного кодексу України. Це забезпечить відповідність стандартам ЄС та сприятиме зростанню довіри міжнародних партнерів і інвесторів до української митної системи.

Законопроект вносить ряд значних змін у різні аспекти митного регулювання. Однією з ключових новацій є введення концепції митного представництва, що наслідує практику країн ЄС, з чітким розділенням прямого та непрямого представництва, а також визначенням обов'язків і відповідальності між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та їх митними представниками. Запроваджується система авторизацій, подібна до ЄС, з єдиною системою критеріїв і умов для всіх митних авторизацій протягом 18 місяців.

Також планується розробка європейської моделі митних складів і розширення спектру послуг, які вони надають, що допоможе забезпечити більшу ефективність у митному обслуговуванні. Введення можливості для АЕО підтверджувати свій фінансовий стан, який є достатнім для здійснення митної діяльності, допоможе забезпечити більшу прозорість.

Зміни також передбачають застосування європейських підходів до митних режимів і приведення у відповідність з регламентами ЄС положень щодо доставки, пред'явлення товарів та їхнього зберігання під митним контролем. Важливим є розвиток пост-митного контролю, його поєднання з митним аудитом, та удосконалення положення щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України [26].

Під час підготовки законопроекту до другого читання були внесені значні зміни та уточнення, які привернули увагу бізнесу та громадськості. Однією з ключових ініціатив є надання певних переваг підприємствам із статусом АЕО (Авторизованого Економічного Оператора), які тепер матимуть пріоритет у

першочерговому прибутті та перетині державного кордону. Це також включає можливість використання електронної черги для спрощення логістики.

У зв'язку з потребою удосконалення митної безпеки, особлива увага в Україні має бути приділена розвитку Системи Управління Ризиками (СУР) у сфері митного контролю. Основні напрямки розвитку СУР слід визначити наступним чином:

- підвищення якості даних для автоматизованого аналізу та управління ризиками. Це включає вдосконалення нормативно-правових та процедурних аспектів, а також системних рішень, які забезпечують збір відповідної інформації від учасників зовнішньоекономічних операцій. Зокрема, це стосується надання попередньої інформації про переміщення вантажів узгодженим способом, що відповідає міжнародним стандартам;

- підвищення ефективності митного контролю і зниження рівня ризиків операцій. Митні органи постійно відстежують та оновлюють інструменти управління ризиками, враховуючи поточні тенденції та інтенсивність транскордонних операцій. Розвиток та удосконалення процедур митного контролю, що виконуються після випуску товарів, включаючи пост-митний контроль та перевірки на відповідність законодавству, є критично важливими. Рішення митних органів щодо контролю після митного оформлення повинні базуватися на аналізі ризиків за допомогою системи управління ризиками.

Ефективне управління ризиками на митниці вимагає також інституційного розвитку та нарощування потенціалу митних органів України. Рішення, прийняті митними органами, мають відповідати національному та міжнародному законодавству та базуватися на результатах системи управління ризиками. Важливо забезпечити координацію діяльності територіальних підрозділів Держмитслужби для досягнення єдиних стандартів у митному контролі, відповідних до глобальних та європейських практик, як визначено в "Митних прототипах" Європейського Союзу.

Ефективність системи управління ризиками тісно пов'язана з наявністю відповідної організаційної структури, що має забезпечити збір інформації,

проведення аналізу, розробку та оновлення профілів ризику, а також визначення ефективності заходів з управління ризиками. Важливо також делегувати повноваження з центрального підрозділу на регіональні підрозділи для підвищення оперативності та адаптивності системи. Розвиток системи обміну інформацією про ризику в транскордонних операціях та співпраця митниці з іншими національними відомствами та організаціями може значно розширити джерела інформації та сприяти формуванню спільних критеріїв ризику, що в кінцевому підсумку підвищить ефективність управління ризиками. Така співпраця може стати фундаментом для створення дієвих механізмів зменшення ризиків у ланцюгах постачань та забезпечити реалізацію завдань у сфері інформаційної співпраці. [24, с. 461].

Співробітництво з міжнародними митними адміністраціями є важливою складовою для України у контексті удосконалення власної системи управління ризиками. Активна участь у міжнародному співробітництві дозволяє Україні не лише впроваджувати передові стандарти та принципи, які застосовуються у світовій митній практиці, але й брати участь у їхньому розробленні. Це сприяє не тільки підвищенню ефективності власної системи, але й розширенню впливу України на формування міжнародних митних норм та стандартів.

Стратегічні напрями співробітництва включають:

- обмін інформацією та кращими практиками - Участь в міжнародних форумах, семінарах та робочих групах сприяє обміну досвідом та ефективним рішенням у сфері управління митними ризиками. Це також дозволяє українським митним службам вчитися на досвіді інших країн та адаптувати передові міжнародні практики до власних реалій;

- участь у міжнародних проектах та ініціативах - Інтеграція в міжнародні проекти, такі як ті, що проводяться під егідою Всесвітньої Митної Організації (ВМО) або Європейського Союзу, може допомогти Україні у впровадженні глобальних стандартів управління ризиками;

- спільні навчальні програми - Розробка та реалізація спільних навчальних програм з іншими країнами допомагає підвищити кваліфікацію митних службовців

і забезпечити, щоб вони були ознайомлені з найновішими методами і технологіями в сфері митного контролю;

- розробка міжнародних стандартів - Активна участь у розробці міжнародних стандартів не тільки дозволяє Україні вносити свій вклад у глобальні митні процеси, але й гарантує, що національні інтереси будуть враховані на міжнародному рівні.

3.3 Напрями вдосконалення митної безпеки в умовах європейської інтеграції

Гармонізація норм і стандартів митної політики України з європейськими директивами є важливим завданням, яке відіграє ключову роль у спрощенні процесу інтеграції країни в Європейське Співтовариство. Цей процес вимагає активної уваги як з боку урядових структур, так і від суспільства, для забезпечення захисту національних інтересів України.

Нещодавно Україна прийняла 23 закони, які вносять зміни до Митного кодексу, що вказує на позитивні зрушення для національного та міжнародного бізнесу, сприяючи створенню сприятливіших умов для ведення господарської діяльності. Однак, процес унормування нових положень щодо збільшення пропускної спроможності на кордоні вимагає невідкладного оновлення відповідних урядових постанов та міністерських наказів.

Втім, на сучасному етапі основним викликом є не тільки прийняття нових нормативних актів, але й їх ефективне застосування. У розвинених країнах діє принцип лібералізації законодавства, водночас в Україні все ще переважає імперативний підхід, що призводить до численних судових спорів, особливо у питаннях митної вартості товарів. Це свідчить про проблеми в правозастосуванні та потребу в детальнішій проробці і впровадженні законодавчих ініціатив, що відповідають як національним, так і європейським стандартам.

Практика коригування митної вартості в Україні, заснована на використанні "бази даних" з цінами аналогічних товарів, які раніше ввозились, стикається з критикою. Такий метод не враховує біржових коливань, різницю в цінах залежно від країни походження товару, умов постачання або обсягів закупівель. Це суперечить європейській митній практиці і вимагає перегляду з метою уніфікації підходів до визначення митної вартості.

Окремо слід зазначити, що відповідальність митних органів не повинна обмежуватися лише виконанням планів наповнення державного бюджету. Необґрунтоване збільшення митної вартості товарів та транспортних засобів для адміністрування обов'язкових платежів породжує численні конфлікти та судові спори. Такі дії митниці не відповідають принципу справедливості і можуть підривати довіру до митної системи.

У важкі часи протистояння воєнній агресії РФ, як ніколи раніше, українське суспільство та економіка потребують єдності та ефективної взаємодії між державою та бізнесом. Важливо, щоб суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мали можливість впливати на формування митної політики та були впевнені у відкритості та прозорості процесів. Партнерські відносини між державою і бізнесом, рівність та визнання законності інтересів усіх учасників господарської діяльності, а також гарантування права кожного суб'єкта бути почутим є фундаментальними принципами сучасного митного регулювання, які сприяють євроінтеграції та підвищенню ефективності митної політики.

Проблеми в регулюванні митного контролю гуманітарної допомоги в Україні, особливо в умовах воєнного стану, стають особливо актуальними. Недавнє звернення волонтерів до Кабінету Міністрів з проханням відтермінувати введення в дію Постанови № 953, яка ускладнила процедуру ввезення гуманітарної допомоги, підкреслює труднощі в адаптації нових правил. Інциденти з перебоями в системі обліку та реєстрації під час введення цієї Постанови виявили слабкі місця в механізмі реагування на критичні потреби суспільства.

Такі випадки підкреслюють важливість належного врахування думки зацікавлених осіб у процесі розробки та імплементації митних регуляцій, особливо

коли йдеться про гуманітарну допомогу. Через важкі часи, що переживає Україна, синхронізація і координація дій уряду, бізнесу та громадянського суспільства є критично важливими для забезпечення не лише ефективної допомоги потребуючим, але й для підтримки міцності та стійкості держави в цілому.

На сьогоднішній день співпраця з міжнародними партнерами та відновлення України є пріоритетними завданнями. Великі бізнес-конференції в Польщі та Канаді, присвячені відновленню України, свідчать про високий рівень залучення міжнародних інвесторів та урядових органів. Усі ці зусилля направлені на те, щоб Україна не тільки відновила свою інфраструктуру, але й впровадила європейське законодавство, що відкриває нові можливості для залучення інвестицій та подальшого економічного розвитку.

Фінансова підтримка від ЄС у розмірі 18 мільярдів євро протягом 2023 року та сприятливі умови повернення позик відображають довгострокову підтримку і віру в успішне майбутнє України на міжнародній арені.

Програма макрофінансової підтримки ЄС для України включає 20 зобов'язань у таких ключових сферах, як макрофінансова стабільність, структурні реформи, ефективне урядування, верховенство права та енергетика. Ці зобов'язання мають на меті не тільки сприяти економічному розвитку України та макроекономічній стійкості, але й дозволити країні вирішувати свої проблеми без залежності від зовнішньої допомоги.

Одне з ключових зобов'язань, синхронізоване з програмою МВФ, стосується просування реформи митного адміністрування. Ця реформа включає вдосконалення ІТ-систем, управління персоналом та впровадження антикорупційних заходів. Українська митна служба вже активно працює над цими напрямками.

Однак, зважаючи на занепокоєння бізнес-спільноти, виявлені під час семінару про перехід на NCTS Фаза 5, що відбувся 27 листопада 2023 року, Держмитслужба узгодила з DG TAXUD відтермінування переходу на цю систему. Представники бізнесу висловили потребу в додатковому часі на тестування брокерського програмного забезпечення та адаптацію до нових підходів, що

засвідчує необхідність більш гнучкого підходу до впровадження змін в митну інфраструктуру України.

Державна митна служба України зобов'язалася здійснити перехід на систему NCTS Фаза 5 не пізніше 1 травня 2024 року, враховуючи готовність нового Порталу трейдера та брокерського програмного забезпечення. Цей крок є частиною ширшої ініціативи з впровадження структурних реформ в управлінні митною політикою, відповідаючи вимогам європейського урядування [38].

Цифрове трансформування митних процесів надає значні переваги, серед яких: автоматизація декларування для бізнесу, що полегшує бюрократичні процедури, зниження корупційних ризиків через зменшення безпосередніх контактів між бізнесом та митними службами, а також оптимізація митного контролю. За даними Всесвітньої митної організації, в Європі понад 90% митних декларацій подається в електронному вигляді, і в 63% випадків митне оформлення займає не більше п'яти хвилин, що підтверджує значний прогрес у цифровізації митних операцій.

Щоб підвищити якість митного декларування та контролю, потрібно вводити сучасні електронні інформаційні системи, які були б сумісні з міжнародними стандартами. Важливим елементом тут є розвиток системи "Електронна митниця" (E-Customs), яка сприяє ефективній взаємодії між митними органами, органами публічної влади та учасниками ЗЕД. Ця система включає електронне декларування товарів і транспортних засобів, їхнє оформлення та контроль, що мінімізує необхідність паперової документації і сприяє створенню Єдиного електронного простору митниці.

E-Customs представляє собою комплексну багатofункціональну систему, яка включає засоби для обробки та зберігання електронних даних, забезпечує технічну підтримку вхідних і вихідних потоків інформації, а також інтегрує інформаційні платформи для контролю над транзитними, імпор্তними та експортними операціями. Завдяки міждержавним комунікаційним та інформаційним технологіям, система дозволяє ефективно обмінюватися даними

між всіма заінтересованими сторонами, оптимізуючи процеси на митниці та забезпечуючи високий рівень безпеки та контролю.

На основі досвіду розвинених європейських країн, в Україні потрібно активно просувати автоматизацію митних процедур, впроваджувати інноваційні інформаційні системи та технології, що відповідають міжнародним стандартам (рис. 3.2).

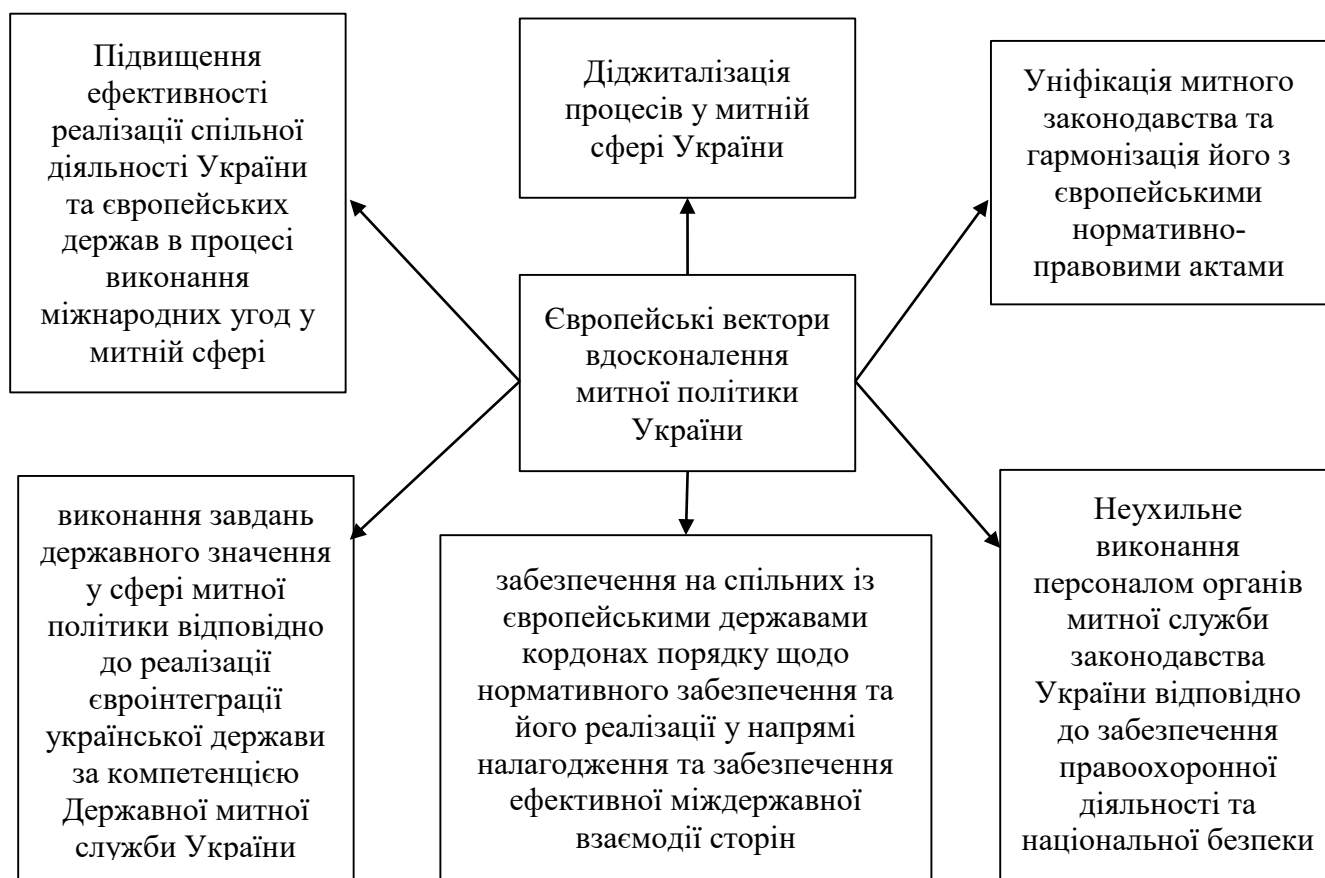

Рисунок 3.2 - Європейські вектори вдосконалення митної політики в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [23]

На рівні держави це передбачає забезпечення цифровізації митного оформлення товарів і транспортних засобів, покращення процедур електронного декларування, уніфікацію системи управління митними ризиками та перегляд підходів до відповідальності за порушення митного законодавства.

Впровадження концепції "Смарт митниці" у митну політику України відіграє ключову роль у модернізації та інновації митного адміністрування. Ця концепція передбачає використання передових технологій для забезпечення більш швидкого, ефективного та високотехнологічного процесу обробки та перетину

товарів через митний кордон. Сучасний стан розвитку суспільства і зростаючі вимоги до безпеки та прозорості на кордоні вимагають адаптації митних органів до інноваційних засад діяльності.

Імплементація стратегії "Смарт митниці" в Україні веде до значного зниження рівня злочинів та правопорушень у митній сфері. Завдяки цьому, митні органи змогли покращити ефективність своєї роботи, що відображається у підвищенні контролю за дотриманням законодавства на державному кордоні, а також у зміцненні фінансової стабільності держави через оптимізацію збору митних та податкових платежів. Ця стратегія також спрямована на зміцнення заходів захисту і охорони державного кордону України, посилюючи інструменти протидії контрабанді та іншим порушенням.

Покращення митної політики не тільки дозволяє Державній митній службі України ефективно виконувати свої прямі обов'язки, але й сприяє зміцненню її позицій як ключового елемента у системі національної безпеки. Впровадження сучасних технологій і методик у митну практику відіграє важливу роль у цьому процесі, оскільки це допомагає уникати людського фактору, який часто асоціюється з корупційними ризиками, та забезпечує більшу прозорість у роботі митниці.

Крім того, стратегія включає важливу складову налагодження конструктивної комунікації між Україною та Європейським Союзом, що відповідає зобов'язанням євроінтеграції та сприяє подальшому економічному розвитку. Підвищення взаємодії з європейськими митними органами дозволяє обмінюватися кращими практиками та застосовувати їх у вітчизняній митній політиці. Застосування новітніх технологій та методів у митній справі є критично важливим для адаптації до швидко змінних умов глобальної економіки та для забезпечення відповідності міжнародним стандартам у цій галузі.

ВИСНОВКИ

На основі проведених досліджень можна зробити наступні висновки.

1. Економічна безпека України, яка є станом захищеності економічної сфери та національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, залежить від комплексу заходів у правовій, організаційній, технічній та інноваційній сферах. Аналізуючи стратегію економічної безпеки до 2025 року, стає зрозумілою потреба в розробці нової стратегії на постконфліктний період, що враховує зміни у соціально-політичному та військовому контекстах країни, які посилюють загрози для економічної стабільності. Нова стратегія має включати рекомендації міжнародних фінансових інститутів і Європейського Союзу, а також охоплювати комплексні підходи до соціальної, демографічної, продовольчої, енергетичної та екологічної складових економічної безпеки.

2. Митна безпека є інтегральною частиною економічної безпеки держави, забезпечуючи важливі аспекти захисту митних інтересів та регулювання зовнішньоторговельної діяльності. У контексті митного права України, яке є основою для розвитку зовнішніх економічних зв'язків, важливе місце займає державна митна політика. Вона охоплює принципи та напрямки, що сприяють захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки та інтеграції України у світову економіку. Закон «Про основи національної безпеки України» встановлює загальні рамки для захисту національних інтересів, а також спрямованість політики на забезпечення безпеки у всіх аспектах життєдіяльності держави.

3. Митні органи України відіграють ключову роль у забезпеченні митної безпеки, виконуючи фіскальні та правоохоронні функції, а також захищаючи економічні інтереси держави. Оцінювання митної безпеки країни зосереджене на двох основних критеріях: повноті сплати митних платежів та ефективності виявлення митних правопорушень. Недостатнє добирання митних податків до держбюджету чи втрати через компенсації ПДВ за фіктивний експорт становлять серйозну загрозу митній безпеці.

4. На основі дослідження динаміки митних індикаторів можна висунути декілька важливих висновків стосовно митної безпеки в Україні. Значення коефіцієнта покриття експорту імпортом, яке стабільно нижче за одиницю протягом останніх років, вказує на негативну тенденцію фіскальної залежності України від імпорту. Це підтверджується також значеннями частки митних доходів у загальних надходженнях податків та зборів, які за 2018-2021 роки складали не менше 42,6%, але знизилися до 33,8% у 2022 році та до 40,01% у 2023 році. Щодо індикатора митного навантаження на імпорт, низькі його значення свідчать про відсутність високого податкового тиску на імпортовані товари та послуги. Однак, стабільно висока залежність внутрішнього споживання від імпортованих товарів становить серйозну загрозу для економічної безпеки країни. Проведений аналіз показав, що необхідно зосередити зусилля не тільки на підвищенні ефективності митного оформлення імпорту, але й активно працювати над покращенням процедур експорту та транзиту. Це вимагає розробки комплексних заходів, зокрема через вдосконалення законодавчої бази, застосування сучасних ІТ-рішень для митного контролю, а також через міжнародну співпрацю та адаптацію кращих світових практик.

5. З огляду на виклики, пов'язані зі збройним конфліктом у 2022 році, стійкість українського бізнесу та зусилля Державної митної служби дозволили досягти 56,9% від запланованих митних надходжень, що в абсолютних числах складає 300,8 млрд. грн з запланованих 528,3 млрд. грн. Це, безсумнівно, відображає значний вплив збройного конфлікту на економічну діяльність, але також підкреслює здатність країни підтримувати фіскальну діяльність у складних умовах.

6. Протягом 2023 року вдалося істотно підвищити митні та інші платежі до рівня 459,7 млрд. грн, що становить 94,4% від запланованих 487,0 млрд. грн. Таке зростання на 52,8% у порівнянні з попереднім роком підкреслює підвищення ефективності митного контролю і стабілізацію фінансів держави, що є критично важливим у кризові часи. Єдиний рік, коли Державна митна служба України

перевершила прогнози, був 2021 рік, а в інші роки не вдавалося досягнути планових показників, що свідчить про проблеми в прогнозуванні та контролі.

7. Подальше підвищення митної безпеки в Україні як важливої складової економічної безпеки країни потребує імплементації глобальних регулятивних інструментів. Це охоплює дотримання Рамкових стандартів безпеки та спрощення міжнародних торговельних процедур, що були розроблені Всесвітньою митною організацією для ефективного виявлення і боротьби з загрозами. Покращення митної системи України має базуватися на світовому досвіді, формуючи гнучку та інтегровану структуру, яка відповідає сучасним вимогам.

Необхідно розробити систему митної безпеки з урахуванням національних ризиків, яка адаптуватиме кращі світові практики до українських умов. Передбачається створення ефективної адміністративної структури, що забезпечить раціональну інтеграцію в глобальну торговельну систему та ефективність у відповіді на сучасні виклики та загрози.

8. Формування моделі митної безпеки України потребує чіткого визначення правового статусу, функцій та цілей суб'єктів, що залучені до забезпечення митної безпеки, в тому числі через належне законодавче забезпечення та координацію з іншими правоохоронними агенціями. Це дозволить створити прозору та підзвітну систему, яка може ефективно протидіяти корупції та іншим формам правопорушень у митній сфері.

Організаційна структура суб'єктів митної безпеки повинна бути гнучкою та динамічною, що дозволяє швидко адаптуватися до змінних умов глобального економічного середовища, розробляючи нові підходи до митного контролю та взаємодії з міжнародними партнерами.

Таким чином, для досягнення високого рівня митної безпеки в Україні важливо постійно аналізувати міжнародний досвід, впроваджувати передові технології та практики, що забезпечать надійний захист національних економічних інтересів і водночас будуть сприяти розвитку внутрішнього ринку та зовнішньоекономічної діяльності.

9. В рамках воєнного стану в Україні відбувається лібералізація митного контролю, яка полегшує господарські операції бізнесу з імпорту та експорту. Така лібералізація втілюється через впровадження "митного безвізу" з Європейським Союзом, що сприяє більш глибокій економічній інтеграції України з Європою. Однак основним завданням митниці залишається захист національних інтересів, що вимагає пріоритетного врахування національних інтересів при регулюванні зовнішньоторговельної діяльності. Це означає забезпечення взаємності у наданні торговельних переваг і дотримання партнерами вимог справедливої конкуренції.

Також важливим є забезпечення національної економічної безпеки через ретельне юридичне відпрацювання інструментів зовнішньоекономічної діяльності, включаючи чітке формування процедурних аспектів. Визначення пріоритетів в діяльності дозволить митним органам ефективно взаємодіяти з правоохоронними органами і максимізувати наповнення державного бюджету, одночасно забезпечуючи митну безпеку та захист національних економічних інтересів.

В контексті євроінтеграції, урахування кращих практик країн ЄС може значно підвищити ефективність відомчих структур і репутації державних інституцій, подолаючи сучасні виклики у митній справі. Це включає активне вдосконалення комунікацій митних органів з іншими державними установами, громадськими організаціями і бізнес-асоціаціями. Важливою ініціативою є включення митниці до розробки плану відновлення і розвитку України, щоб вирішити проблеми доступу українського бізнесу до зовнішніх ринків і спростити процедури, необхідні для відновлення інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 21.02.2024)
2. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 6. С. 12–17
3. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : моногр. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2009. С. 464.
4. Білінець М.Ю. Митна безпека в системі економічної безпеки держави та її оцінка. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9173> (дата звернення: 20.09.2024)
5. Бойко В.В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 4. Т. 1. С. 162–167.
6. Бороденко Т.М. Сучасний стан адміністрування митних платежів в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 24. С. 84-90.
7. Бороденко Т.М. Європейський вектор в митному адмініструванні України. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 24. С.132-139.
8. Бороденко Т.М., Левченко К.М. Митна політика України в умовах повномасштабної війни. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»* 2023. № 27. С.97-102.
9. Бороденко Т.М., Гапонюк М.А., Савченко А.І. Адміністрування митних платежів: аналіз сучасного стану та шляхи вирішення ключових викликів / *Ефективна економіка*. - 2024. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_2_79. (дата звернення 21.09.2024)
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

11. Визначення стратегічних орієнтирів рівня економічної безпеки України. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1501/>
12. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. К., 2008. 48 с.
13. Войцещук А. Д., Вірковська А. А. Митні аспекти захисту національних економічних інтересів країн. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 24. № 1. С. 106–113
14. Гавловська Н. І., Осадчук О.В., Рудніченко Є. М. Вплив митних органів на економічну безпеку держави. *Митна безпека*. 2011. № 1–2. С. 52–56.
15. Гончарук Я.А., Флейчук М.І. Диференціація підходів до визначення аналізу категорії «економічна безпека держави». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2009. № 2. С. 15–30.
16. Губарева І.О., Доровської В.А. Теоретичне визначення змісту поняття «економічна безпека». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 31–40
17. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ : ДП «Укрархбудінфор», 2001. 122 с
18. Єрмошенко М.М. Визначення загрози національним інтересам у фінансово-кредитній сфері. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 24–32.
19. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. К.: НІСД, 2024 – 71 с.
20. Жаліло Я.А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку. *Стратегічна панорама*. 2004. № 3. С. 97–104.
21. Живко З.Б., Головач Т.М., Боруцька Ю.З. Контрабанда та митна безпека: основні схеми контрабандних поставок. *Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка*. 2021. Вип. 3. С. 161-168.
22. Замасло О., Підхомний О., Петик М. Ідентифікація загроз митній безпеці держави. *Світ фінансів*. 2019. № 4 (61). С. 37–52.

23. Захожай К.В., Рудик Н.В., Сивульська Н.М. Митне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. *Проблеми економіки*. 2024. №1. С. 112-120.
24. Зуб В.В. Сутнісна характеристика економічної безпеки держави *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. №2. С. 457-462.
25. Коломієць Г. Митна безпека держави: сучасні виклики та стратегічні напрями вдосконалення. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. Вип , (1). С. 250–256
26. Крицька І. Дедлайн – до кінця вересня. Рада готується до перезавантаження митниці за принципом БЕБ. Forbes дізнався, який вигляд має остання редакція реформи. URL: <https://forbes.ua/money/dedlayn-do-kintsya-veres>
27. Левко М. М. Наукова систематизація зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці у митній сфері. *Ефективн. економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4573>
28. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 186–193.
29. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія ; 2-е вид., перероб. Київ : НІСД, 2015. 348 с.
30. Мартинюк В. П. Аналіз стану митної складової фінансової безпеки України. *Екон. аналіз*. 2014. Т. 16 (1). С. 214.
31. Мажула О. В. Інституціоналізація митної безпеки як важливої складової економічної безпеки держави. *Ефектив. економіка*. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3508>
32. Молдован О.О. Економічна безпека держави як базове поняття екосистеми: у пошуках універсальної дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. Том 37 (71). №4. С. 5-12.
33. Мохнар І.В. Підвищення якості митного адміністрування як напрям покращення фінансової безпеки держави. *Молодий вчений*. 2022. № 10. С. 59-63.
34. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. Київ : КВІШ, 1998. 462 с

35. Нові реалії здійснення митної справи в Україні: збірник матеріалів науковопрактичного круглого столу (Ірпінь-Хмельницький, 30 травня 2023 року). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023, 80 с.
36. Новосад І. В. Митна безпека як важлива складова економічної безпеки держави. *Світ фінансів*. 2015. № 2. С. 145–155.
37. Офіційний сайт Рахункової палати України. URL: <https://rpr.gov.ua/PressCenter/News/?id=2146> (дата звернення: 26.03.2024).
38. Офіційний сайт Державної Митної Служби URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення 03.02.2024 р.)
39. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення. Монографія. К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с
40. Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна політика та митна безпека України. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 74–85.
41. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія. Одеса : АТ «Пласке», 2009. 628 с.
42. Пирожков С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. К.: НІПМБ, 2003. 42 с.
43. Попівняк О.І. Міжнародний досвід забезпечення митної безпеки. *Правовий простір*. 2018. №2.
44. Предборський В.А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 391 с.
45. Разумей М. Зовнішньоторговельна безпека держави: управлінський аспект. *Держ. управл. та місц. самоврядування*. 2010. № 2(5). С. 18–26.
46. Резнік, Н., Боштан, А. Особливості здійснення митного контролю в Україні у період війни. *Молодий вчений*, 2022. Вип. 11 (111). С. 103-107.
47. Ружицький І.Ю. Теоретико-концептуальні засади інституційного забезпечення економічної безпеки України: монографія Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 298 с.

48. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 336–340.
49. Сухоруков А.І., Мошенський С.З., Петрук О.М. Національна економічна безпека. Житомир : Рута, 2010. 384 с
50. Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні»: монографія / за ред. К 20 д.е.н., професора А.І. Крисоватого. – Тернопіль: Університетська думка, 2020. – 414 с.
51. Тертична А., Найдено О. Роль митних органів у забезпеченні митної безпеки. *Економіка та суспільство*, Вип. (48). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-63>
52. Тищенко В.Ф., Кулик Ю.С. Митні ризики; сутність та управління *Економіка та суспільство*, 2023. Вип. (53). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15>
53. Шевчук С. В. Чинники та індикатори митної безпеки у площині забезпечення митних інтересів держави. *Екон. простір*. 2018. № 135. С. 111.
54. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. К.: НІСД, 1997. 144 с.
55. Яковюк І.В., Туренко А.Ю. Економічна безпека України як передумова забезпечення її суверенітету. *Проблеми законності*. 2021. № 154. С. 8-36.
56. Customs Union: New Action Plan to further support EU customs in their vital role of protecting EU revenues, prosperity and security. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1703.
57. Ease of Doing Business rankings URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/rankings>
58. Jiang Y. Economic Security: Redressing Imbalance. *China Security*. 2007. Vol. 3. № 2. P. 66–85.
59. Raczkowski K. Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku. *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*. Warszawa : Wolters Kluwer, 2012.

60. Stachowiak Z. Bezpieczeństwo ekonomiczne . Ekonomia obrony.
Warszawa : Akademia Obrony Narodowej, 1994. S. 189.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 - Визначення поняття «економічна безпека»

Автор, джерело	Визначення
С. Пирожков, [36, с. 14]	економічна безпека – «це сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці для забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці
А. Сухоруков, [43, с. 53]	під економічною безпекою необхідно розуміти «сукупність умов, за яких зберігається здатність країни підтримувати конкурентоспроможність економіки, ефективно захищати національні економічні інтереси і протистояти зовнішнім економічним загрозам, повністю використовувати конкурентні переваги в міжнародному поділі праці
О. Ляшенко, [23, с. 43]	економічна безпека являє собою сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках, що гарантує захист від різного роду загроз і втрат
Й. Янг, [51, с. 67]	здатність держави забезпечити постійне підвищення рівня життя всього населення за рахунок національного економічного розвитку за збереження економічної незалежності
М. Єрмошенко, [13, с. 29]	економічна безпека характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий та ефективний розвиток вітчизняної економіки й соціальної сфери
Б. Губський, [12, с.17]	можливість і готовність економіки забезпечити достатні умови життя і розвитку особи, соціально-економічну і військовополітичну стабільність суспільства і держави, протидіяти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз
Т. Сак, [42, с. 337]	економічну безпеку необхідно розуміти у комплексі: як стан захищеності національних інтересів, а також як наявність і можливість застосування інструментів впливу на економічні процеси для гарантування добробуту в довгостроковому періоді
Г. Пастернак-Таранушенко, [33, с. 29]	стан держави, за якого вона забезпечена можливістю створення та розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців

В. Шлемко та І. Бінько [48, с. 8]	економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави
В. Андрійчук, [2, с. 14]	економічна безпека – це «стан економічної системи, який дає їй змогу розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання та за якого держава має можливість виробляти і втілювати в життя незалежну економічну політику
З. Стаховяк, [53, с. 189]	«стан розвитку національної економічної системи, що забезпечує високу ефективність її функціонування за рахунок правильного використання факторів внутрішнього розвитку та здатності ефективно протистояти зовнішньому тиску, що може призвести до порушень її розвитку
К. Рачковскі, [52, с. 81]	на макрорівні економічна безпека має визначатися як «відносно збалансований ендогенний та екзогенний стан функціонування національної економіки, за якого ризик дисбалансу утримується у визначених та прийнятних стандартах і нормах
І. Губарева, [11, с. 31]	економічна безпека – це «стан забезпеченості необхідними ресурсами на рівні, який дає змогу досягти захищеності національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, що забезпечує незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку
В. Бойко, [4, с. 165]	ресурсно-функціональна та інституційна спроможність держави протистояти загрозам в умовах постійних змін економічного середовища, забезпечувати захист національних інтересів, проводити незалежну політику у внутрішній та зовнішній сферах, передумови для задоволення базових потреб людини, підвищення життя населення та забезпечення підтримки процесів розширеного відтворення на засадах раціонального природокористування та ефективного господарювання
В. Предборський, [38, с. 13]	економічна безпека – це не лише захищеність національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально політичної стабільності суспільства.
В. Мунтіян, [28, с. 10]	загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам

Таблиця Б. 1 - Найбільш поширені підходи до визначення терміна «економічна безпека держави»

Назва підходу	Визначення терміна	Учені, які презентують підхід
Кондиціональний	Сукупність певних умов, які забезпечують реалізацію визначених державою завдань	С. Пирожков [36, с. 14], А. Сухоруков [43, с. 53], О. Ляшенко [23, с. 43–44]
Якісний	Найважливіша якісна характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови функціонування та діяльності її ключових учасників – держави, бізнесу та громадян	Я. Жаліло [15, с. 102], Й. Янг [51, с. 67], М. Єрмошенко [13, с. 29], Б. Губський [12, с. 17]
Протекціоністський	Захищеність держави, бізнесу та громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз	Т. Сак [42, с. 337],
Статичний	Стан економіки, який дає змогу державі реалізовувати її функції та протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам	Г. Пастернак-Таранушенко [23, с. 29], В. Шлемко та І. Бінько [48, с. 8], В. Андрійчук [2, с. 14], З. Стаховяк [53, с. 189], К. Рачковські [52, с. 81]
Ресурсний	Ресурсно-функціональна та інституційна спроможність держави своєчасно протистояти загрозам в умовах постійних змін економічного середовища, забезпечувати захист національних інтересів	І. Губарева [11, с. 31], М. Флейчук та Я. Гончарук [10, с. 18], В. Бойко [4, с. 165]
]Телеологічний	Безпека не є сприятливим збігом обставин, а результатом свідомої та цілеспрямованої діяльності щодо досягнення такого стану	В. Предборський [38, с. 13], В. Мунтіян [28, с. 10]

Таблиця В.1 - Підходи до визначення категорії «митна безпека»

Автор. джерело	Визначення терміна «митна безпека»
Митний кодекс України [1]	Стан захищеності митних інтересів України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи
О. Камчатна [18]	Стан захищеності митного кордону України й інтересів держави у сфері митної справи. Причому стан захищеності має забезпечувати переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів, а також проведення відповідних митних процедур (митний контроль, митне оформлення і регулювання)
М. Губа [16]	Стан захищеності митних інтересів України, який забезпечується завдяки ефективній реалізації державної податкової політики та політики в галузі державної митної справи, характеризується надійним функціонуванням митної системи, безпечністю митного простору країни, відкритістю національної економіки та прийнятним рівнем експортно- імпоротної залежності держави та ґрунтується на врахуванні фіскально-регуляторних пріоритетів країни та інтересів платників митних платежів
М. Левко [23]	Захищеність митних інтересів суб'єктів господарювання, держави та міжнародної спільноти, за якої забезпечуються сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у митній сфері та інших сферах державного управління в разі виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам, нейтралізація яких входить до компетенції митних органів
П. Пашко, П. Пісной [30]	Стан захищеності економічних інтересів держави в митній галузі, який дає можливість у різних зовнішніх і внутрішніх умовах незалежно від будь-яких загроз забезпечити: а) переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів; б) здійснення митного регулювання, пов'язаного із установами і справлянням податків і зборів; в) застосування процедур митного контролю та митного оформлення із застосуванням заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання; г) проведення боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, а також виконання інших покладених на митні органи завдань шляхом ефективної реалізації митної справи
П. Пашко [31]	Система ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави у митній сфері, мета якої полягає в досягненні усталеної та передбачуваної роботи митної служби, достатнього рівня сприяння ЗЕД у нестабільних внутрішніх і зовнішніх умовах

І. Новосад [26]	Невід’ємна складова системи економічної безпеки, що відіграє важливу роль у захисті національних економічних інтересів у сфері зовнішньоекономічної діяльності
Н. Гавловська, О. Осадчук, Є. Рудніченко [13]	Комплекс ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави із захисту інтересів народу та держави в митній сфері. Вона відіграє важливу роль у системі економічної безпеки держави загалом і фінансової безпеки зокрема, тому що орієнтована на гарантування економічних інтересів у зовнішньоекономічній та фінансовій сферах водночас
О. Разумова [34]	частину національної безпеки, яка характеризується станом захищеності митних інтересів, що досягається через здійснення державної митної справи органами митної служби України

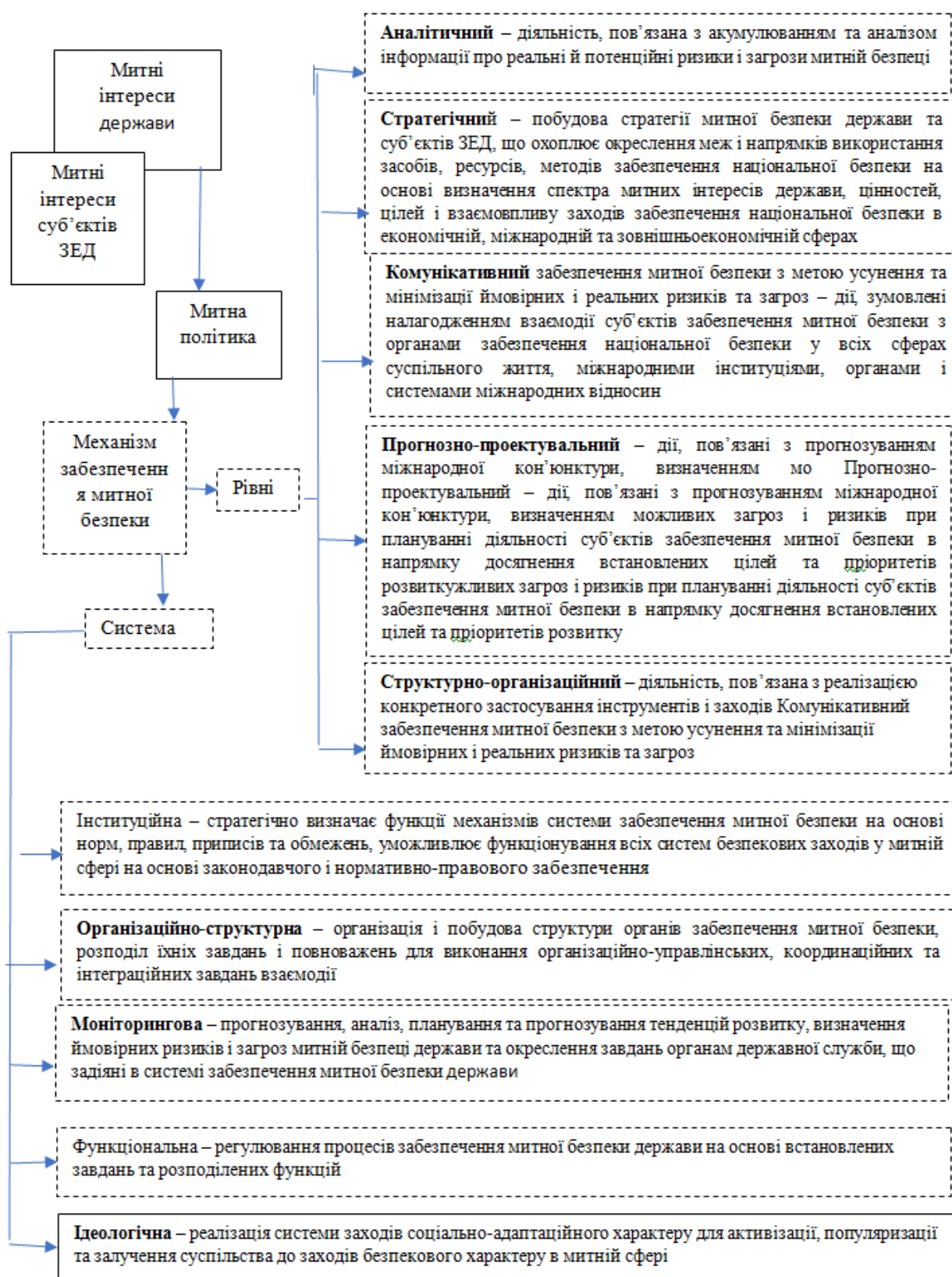

Рисунок Д.1 - Рівні та системи механізму забезпечення митної безпеки держави [9]